

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

MAJ 4 · 94

Ny medalj från SNF
Ungersk gyllen 1568
Olaglig myntprägling på 1620-talet
Tanzanias mynthistoria

Pris 15 kr

Ny medalj från SNF

Svenska Numismatiska Föreningen utger i år en medalj till minne av konst- och antikvitethandlaren mm, Henryk Bukowski (1839-1900).

År 1990 utgavs på Brombergs förlag *Henryk Bukowski, Namnet lever kvar*, författad av Michal Haykowski. I numismatiska kretsar kan man utan att överdriva verkligen tala om att namnet lever kvar. Bukowski blev medlem i SNF 1882 och var mycket aktiv i föreningsarbetet. Han upplät ofta sina lokaler på Arsenalsgatan i Stockholm till dess möten och sammankomster. Några av dåtidens största mynt- och medaljsamlingar försåldes genom Bukowski på dennes auktioner och katalogiserades ofta med stor skicklighet av honom själv. De flesta myntsamlare idag är bekanta med namn som Elliot, Gartz, Hallborg, Hammer, Levin, Nordqvist, Oldenburg, Westerlund, bara för att nämna några av dem som fått sina samlingar på ett utmärkt sätt katalogiserade och försålda genom Henryk Bukowskis försorg. Katalogerna i sig utgör ett mycket intressant studiematerial för den intresserade.

Bukowski blev själv en hängiven samlare av svenska och utländska sedlar och fick ihop den största privata samlingen någonsin i landet. En utmärkt beskrivning över hans samling utkom 1886. Sveriges Riksbank inköpte den 1890, till stor glädje för Bukowski, som önskade att samlingen skulle förbli osktingrad och stanna i landet.

För oss numismatiker finns en inte så känd sida hos Bukowski, nämligen hans mycket stora intresse för grundandet av ett exilpolskt nationalmuseum i Rapperswyl nära Zürich. Tillsammans med flera exilpolarer, däribland grundaren greve Broel Plater, ihopbragte han stora samlingar av konst- och kulturföremål med anknytning till Polen. Museet, som öppnade 1870, fick namnet *Polens Nationalmuseum i Rapperswyl*. Dess uppgift skulle vara att "för Polens räknning bevara allt som vittnar om landets forna existens i historiskt, litte-

Nyutgiven medalj över Henryk Bukowski (1839-1900). Foto: Gabriel Hildebrand, RIK-f.

rärt, vetenskapligt och konstnärligt avseende och råda bot på den ofantliga skada som Polen lidit genom de sekellånga plundringar som dess museer, bibliotek och värdesamlingar utsatts för". Museet skulle även rymma ett arkiv för nyare dokument och på så sätt bli ett centrum för alla som ville studera de polska frågorna. Bukowski blev museets störste enskilde donator, ledamot av dess styrelse och gjorde årliga resor till slottet i Rapperswyl. Han blev välkänd i den lilla staden och kallades allmänt för "den gamle herrn från Stockholm". Efter Bukowskis död 11 mars 1900 ordnades med tillfällig begravning i Stockholm. Ceremonin samlade en väldig skara människor och uppmärksammades på ett för den tiden ovanligt sätt i den svenska pressen. I augusti samma år kunde Bukowski slutligen begravas i sitt älskade Rapperswyl. Gravplatsen ligger precis utanför slottets murar, bredvid grundarens av museet Broel Plater.

När Polen åter blivit självständigt beslutade den polska riksdagen 1921 att flytta museets samlingar till olika museer i Warszawa, vilket verkställdes 1927. Några dagar efter andra världskrigets utbrott förstördes mycket tragiskt stora delar av de rapperswylska samlingarna i bränder. Då slottet var kvar i polsk ägo kunde insamlandet av föremål starta om på nytt och idag är dessa omfattande och innehåller inte minst ett rikt arkiv och

bibliotek. Ett besök i slottet i Rapperswyl kan varmt rekommenderas.

Medaljen över Henryk Bukowski, som SNF nu utger, är modellerad av Ernst Nordin. Åtsidan visar Bukowski; som förlaga har använts ett fotografi tagit av L. Szacinski. Frånsidan upptas av familjen Bukowskis vapensköld, omgiven av text, se foto. Därunder SNFs emblem med årtalet 1994.

Medaljen, som är 36 mm i diameter, präglas av Myntverket i Eskilstuna i 999/1000 silver och väger ca 27 gr. Den kan beställas från kansliet tom den 15 juni 1994 genom att till SNFs postgiro 15 00 07-3 inbetala 475:-. För den som vill ha medaljen per post tillkommer 55:--.

Konstnärsvärdet samt del av präglingsverktygen är bekostade med bidrag från C.W. Burmesters medaljfond. SNF kommer att skänka ett exemplar av medaljen till museet i Rapperswyl.

För den som vill läsa mer om Henryk Bukowski kan följande arbeten rekommenderas, där även uppgifterna i denna lilla presentation är hämtade: Asplund, Karl: *Bukowskis, Ett Konsthandelshus i Stockholm*, Stockholm 1945.

Högberg, Theodor: *Svenska Numismatiker under fyra sekler*, sid. 67-73, Göteborg 1961.

Haykowski, Michal: *Henryk Bukowski, Namnet lever kvar*, Stockholm 1990.

Ulf Nordlund

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag - torsdag kl 10.00 - 13.00

Fax 08-667 07 71

Postgiro 15 00 07-3

Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5405

114 84 Stockholm
Tel 08-783 94 00
Fax 08-663 97 35

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:

Lars O. Lagerqvist
Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:

Kjell Holmberg
Tel 018-38 23 47
(kvällstid och helger)

Prenumerationer:

Pris 125 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

Tryck:

Masterprint
Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

SNFs program våren 1994

Föreningslokaler är öppna för medlemmar - gärna med sällskap - en torsdagkväll i månaden. Dörrarna öppnas kl 18.30.

5 maj Öppet hus.

8 september Ta med och visa dina nyförvärv.

Om ej annat anges hålls mötena kl 18.30 på Banérgatan 17 nb. Tag buss nr 44 eller 54 eller T-bana till Karlaplan.

Numismatiskt TV-program 1994

TV 2, Karlstad, har med Ulf Schenkmanis som programledare spelat in fyra 25-minuters program om numismatik - som samlarhobby, som vetenskap o. s. v. Mynt, sedlar, medaljer och polletter behandlas. Både Kungliga Myntkabinettet och Svenska Numismatiska Föreningen har medverkat.

Sändningen äger rum i juli i år med repris i december - titta efter i programmet! Nu (d. v. s. i april) anger man som dagar för den första sändningen den 1. 8. 15 och 22 juli (fredagar) kl. 19.00.

Meddelande från KMK

Svenska myntsalen är nu stängd för demontering - liksom tidigare Svenska besittningsrummet. Medaljsalen hålles öppen till 1 juli. Där visas också specialutställningen *Antika mynt med andra ögon* 1994.

Kansli Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag och torsdag.

Stängt: Midsommar - 1 september samt jul- och nyårshelgerna.

Innehåll SNT 4 · 94

	Sid
Medaljnytt	90
Kung Eriks "försvarsmynt" - ungersk gyllen 1568	92
Ytterligare en pusselbit till Ljusnedals mynthistoria	95
Olaglig myntprägling på 1620-talet	96
Kronprinsen skänkte falska mynt	100
Dubbel-carolinan av järn	100
Tanzanias mynthistoria	101
Rysk numismatik	105
Grekiska mynt: beteckningar och värderelationer	106
Barnhärtighet mot djuren	107
200-åriga krigsutmärkelser - till jubileet	108
Ännu en mushistoria	111
Medaljen över kronprins Karl Augusts död	112
Recensioner	114
Myntnytt	116
Sedelnytt	118
Utställningar	119
Personalia	119
Frågespalten	119
Auktioner & Mässor	119
Annonsering i SNT	119

Omslag

Sveriges första utgivna guldmynt, sk ungersk gyllen slagen 1568 för Erik XIV i Stockholm. Detta exemplar hittades år 1922 i Länsmansberget, Rotebro, Sollen-tuna sn, Uppland, tillsammans med ytterligare fem guldmynt från 1400-1500-talen och en större samling guld- och silverföremål. Diam 23 mm. RIK-foto. Läs mer om vår ungerska gyllen på sid 92.

Kung Eriks "försvarsmynt" – ungersk gyllen 1568

Av Hans Menzinsky och Sonny Serrestam

Gyllennamnet har sitt ursprung i de guldmynt som år 1252 började präglas i Florens under namnet florin. De kom även att kallas gyllen. De till guldhaltens bästa var ungerska. Eriks ungerska gyllen är egentligen ingen dylik, eftersom den innehåller drygt ett gram mera guld (finvikt 4,2 gram). I silvermynträkning motsvarar myntet 1 3/4 svensk daler, eller 7 mark. Däremot är halten (ca 979/1000) densamma, därav namnet. Det kan nämnas att Brenner och senare Berch felaktigt upptar myntet som medalj med anledning av Karin Månsdotters kröning den 4 juli 1568.

I sin dagbok skriver Erik XIV den 3 november 1567: "Jag skänker broder Johan, efter hans begäran, allt massivt eller omyntat guld, som jag ärvt av min far, ihopp om att jag skulle slippa orätt eller förföljelser". Dagen efter skriver kungen: "gömde undan i sängkammaren, guld det jag skänkt min broder, jag vet inte på vems anstiftan och Olof Svartz stalde bort. Den 5 november skickade man honom bort för att jag inte skulle skada honom strax". Denna dagbok återfanns 1603 i Vilna av Gregorius Larsson Borsatsus från Norrköping; han hade tjänstgjort som sekreterare under tre polska kungar.

Boken lär ha pantsatts av Eriks son Gustav på sin väg till Moskva. På 1670-talet dyker boken upp i en krämarbod i Paris, där den inköpes av friherre Rålamb. Krämarerna nämner att ytterligare en del svenska handlingar hade funnits. Dessa hade kommit till Paris från Polen, ditförda av Johan Kasimir (kung Sigismunds son), som varit polsk kung 1649-1668. Handling-

Fig. 1. Erik XIV:s ungerska gyllen 1568. Exemplar hittat i Rotebro, Sollentuna sn, Uppland, år 1922. Skala 2:1.

arna skulle Sigismund ha tagit med sig då han lämnade Sverige 1598.

Veckan efter bröllopet 1568 mellan Erik och Karin Månsdotter nås konungen av rykten om halvbrödernas – hertigarna Johan och Karl – planerade uppror. Eriks ställning efter Sturermorden hade kraftigt försvagats, vilket han nu med hjälp av sitt ärvda guld ville stärka genom att prägla ungerska gyllen efter svensk modell. Det hela får ses som ett "försvarsmynt", att belöna personer som ännu är honom trogna.

Perioden 24 juli–12 augusti samt 7–16 september erhåller myntmästaren Hans Höjer på Stockholms slott,

i närvaro av kung Erik och Olof Knutsson, guldföremål till en vikt av ca 31 kg (25,8 kg fint guld). Detta bearbetades och präglades slutligen till 5 032 ungerska gyllen, vilka utbetalades direkt till konungen enligt nedan.

2 aug 1568 utlämnades	973 st
10	2275 ..
14 sept	100 ..
24	1684 ..

Den 29 september 1568 intar Johan och Karl Stockholms slott. Troligen kom de då över en del av Eriks gyllenmynt. Enligt sägen har Johan senare försökt finna Eriks "skatt". Kanske

Få mynt inom den svenska numismatiken är så mytomspunna som Erik XIV:s ungerska gyllen – Sveriges första reguljära guldmynt. Av de över 5000 som präglades, är drygt ett dussin idag kända. Det har i århundraden spekulerats var Erik kan ha gömt "skatten".

fann han den utan att offentliggöra det, för att senare smälta ned dem och låta dem ingå i 1569 års ungerska gyllen. Hans Forssell skriver i *Sveriges inre historia under Gustaf den förste* (ekonomiska delen):

"De under Eriks och Johans tid slagna guldmynten användes, såsom av levereringarna synes, till allra största delen till knektars aflöning och genom desse spridas de ut i landet, så att sedan vid 1571 års taxering här och der såväl å landsbyggen som i synnerhet i städerna, Kon. Eriks Gyllen, K. Johans Gyllen och K. Johans Croner finns upptecknade bland lösegenkomsten".

Nedan visas uppbördslängder över SILVERSKATTEN eller ÄLVS-BORGS LÖSEN 1571, där en summering görs av svensk och utländsk ungersk gyllen för hela riket utom Norrland och Finland, där cirkulationen av guldmynt var mycket ringa jämfört med bl. a. Stockholm och Västergötland.

Plats / ort	Antal	Valör
Lagunda, Håbo, Ärlinghundra härad	5	ung. gyllen
Öland	2	ung. gyllen
Uppland	31	svenska ung. gyllen
	2	tyska ung. gyllen
Dalarna och Bergslagen	4	ung. gyllen
Småland	34	ung. gyllen
	9	tyska ung. gyllen
Tjust och Ydre härad	5	ung. gyllen
Dal (Dalsland)	—	
Stockholms stad	222	ung. gyllen
Västmanland	21	ung. gyllen
Sotholms och Svartlösa härad	2	ung. gyllen
Östergötland	94	ung. gyllen
	18	tyska ung. gyllen
Västergötland	326	svenska ung. gyllen
Sundbo härad i Närke, Godegård	—	

Bland dessa 746 ungerska gyllen är 357 angivna som svenska och 29 som utländska – övriga 360 torde vara en blandning av svenska och utländska. Bland de svenska fanns med all säkerhet ett flertal av de 3 423 ungerska gyllen som Johan III präglade 1569 och bara en mindre del var Eriks gyllen 1568.

I mitten av 1580-talet lät Johan III prägla praktmynt av guld – portugälos och rosenobler. Myntningen skedde vid tre tillfällen. Till den första gjutningen anskaffades i Stockholm 452 ungerska gyllen, där de allra flesta varit utländska. Av dessa till-

Fig. 2. Medalj utdelad i samband med Gustav Vasas begravning den 21 december 1560.

verkades 45 portugälos, till vilka åtgick ca 1 560 gram guld.

Möjigen hamnade någon eller några av Eriks gyllen i smälteugeln, eftersom Johan ville utplåna spåren efter brodern. Vid de andra gjutningarna användes rosenobler, dubbeldukater och engelotter, vilka samtliga anskaffades från utlandet.

Kröningspenningar till 16 marks vikt präglades för Karl IX 1607, Gustav II Adolf 1617 och Maria Eleonora 1620. Till de sammanlagt 133 präglade användes 200 ungerska gyllen, där så gott som alla torde varit utländska.

I SNT 3 · 93 citerar Ian Wiséhn under rubriken Ungerska gyllen för Tre kronor:

"Vm Tre Croner skole förgylles medt vngersk guld." Kungen ger härom följande besked: "Tu begärer och wethe vm the 3 Croner med Vngersk guld förgylde skole, Szå äre wij ther med wäl tilfridzt. Och effther mann kann bestyrett med 30 vngerske gyllene, szå förszee wij oss, att Cammer-Rådett wete jw wäl rådt till szå mykitt guld, Hwar och icke, då måge the låne szå mykitt på en godt betalning . . ."

Dvs kungen begär att de tre kronorna som pryder slottstornet skall förgyllas. Till det åtgick trettio ungerska gyllen, men då Sverige inte hade några guldmynt användes utländska. Femtio år (1588) senare var det dags igen att förgylla de tre kronorna, men även en ängel som skulle pryda tornet. För detta krävde guldsmederna i Stockholm hela 300 ungerska gyllen, men eftersom guldsmeden Diedrich i Uppsala endast begärde 150, fick han uppdraget. Om Eriks, Johans eller som tidigare utländska mynt använts, vet vi inte med säkerhet men troligast är att det är frågan om en blandning.

I flera bevarade brev från Karl IX:s dagar omnämns hur "Ungerska Gyllen" lämnats till myntning: Den 21 feb. 1608 önskar kungen 10-12 portugälos och den 20 februari 1610 lämnas 130 ungerska gyllen till myntning. Enligt inventarium av Kungl.

Enligt myntordningen av den 22 mars 1604 skulle myntas: "Ett slags mynt som kallades CAROLINER, stycket slagit på XVI MARCK SVENSKA, dertill är insmält och myntat Ungerske Gylden uti sitt egit korn, utan någon tillsättning, och bör vara till en marck 60 1/2 Ungerske Gylden uti wicht . . . och skrodas uppå en marck värck CAROLINER 42 1/2 stycken, löper 170 Daler. Än af Ungerske Gyldens korn utan någon tillsättning, stycket slagit på VI MARCK SVENSKA, och skrodas på en marck 113 1/3 stycken, löper 170 daler".

Majjt:s räntekammare av den 15 november 1611, fanns det 556 ungerska gyllen; dess nationalitet anges inte. Som en sen parentes kan nämnas, att i början av året 1618 utgår en kunglig beställning till guldsmeden Ruprecht Miller och myntmästare Gillis Coyet d. y. omfattande ej mindre än 50 porträttmedaljer (konterfejer) i guld av Gustav II Adolf. Enligt räntekammarböckerna 1618 levererar Miller under året nio konterfejer av "de stora runda". Bland de bokförda poster material som under året utlämnas till honom märks 70 ungerska gyllen. Nämnas kan också de 340 ungerska gyllen som Miller mottagit 1617 för bearbetning och avräkning på arvode. Om de rör sig om svenska, utländska eller en blandning, framgår ej av räntemästaren Peder Pederssens räkenskaper, eftersom räkning i ungerska gyllen var allmänt förekommande vid utbetalningar och indrivningar av olika slag.

Endast två fynd av 1568 års gyllen finns registrerade: ett i Svartsjö på 1800-talet och ett i Rotebro norr om Stockholm på 1920-talet (fig. 1). Vid båda tillfällena påträffades endast ett exemplar.

Beskrivning av myntet:

Åtsida: ERIC 14 D:G REX SVECIE, kungen klädd i harnesk och lagerkrans istället för krona, vilket påminner om de tysk-romerska kejsarnas mynt, allt inom en inre punktring.

Frånsida: ett motiv liknande de som förekommer på de s. k. "krigsmynten" från 1562 (3 och 1 1/2 mark). Överst det hebreiska Jehovah (liksom brodern Karl hade Erik en stark dragning till kalvinismen) med strålar och molnskyar ur vilket det faller en spira. Inom en inre och yttre punktring DAT CVI VVLT, vilket tillsammans med Jehovah bildar Eriks valspråk "Gud ger åt den han vill".

Detta valspråk förekommer första gången på en serie om tre medaljer, utdelade i samband med Gustav Vasas begravning den 21 december 1560 (fig. 2).

Vid studier av dessa mynt finner man att minst fyra åtsides- och två frånsidesstamper varit i bruk. De är graverade av Mikael Hohenauer, verksam vid myntverket i Stockholm sedan början av 1560-talet.

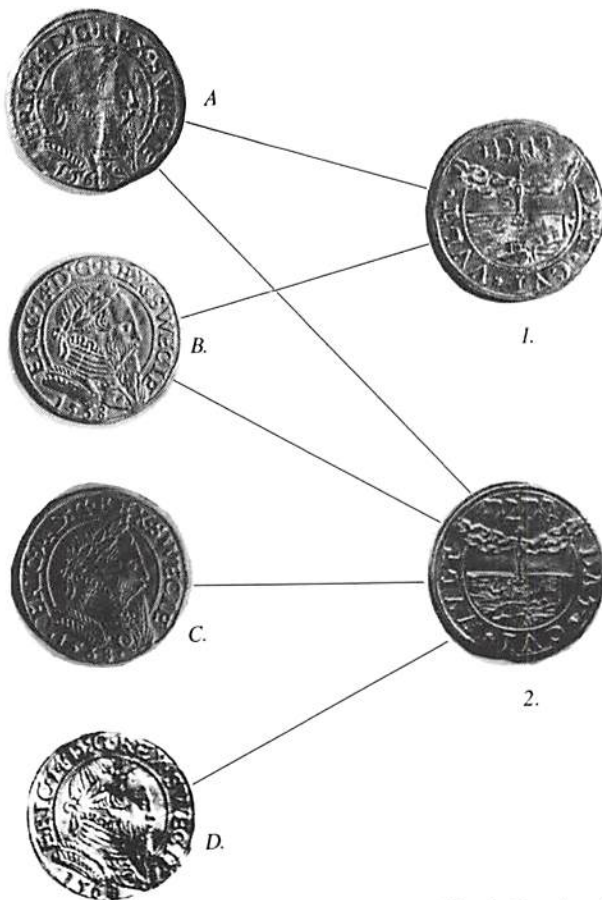

Fig. 3. Stampkombinationer.

Ägare	Nr	Diam	Kl.	Vikt	Anm.
KMK	B/2	23	2	4,16	Perforerad
KMK	B/2	23	3	4,16	
KMK	B/1	23,5	3	4,17	
Riksbanken	A/2	24	9	4,12	
LUHM	B/1	24	6	4,15	
Eremitaget	C/2	23,5	2	4,13	
Göteborgs museum	B/1	24	3	4,10	
Uppsala	B/2	24,5	5	4,13	
Antell	D/2	23	—	4,10	
Bondeska saml. Eriksberg					
Privat	B/2	23	—	4,14	Uppgift saknas L. E. Bruun 1914, perforerad I. Berghman > 1921 J. Schulman Amsterdam > V. Brand Chicago > Sotheby auktion 1982.
Privat	A/1	23	—	4,12	I. A. Bonnier, D. Holmberg auk. 70 1906 > I. Berghman > 1914 Sven Svensson > M. C. Hirsch auk. nr 1 1966.
Privat	B/2	23,5	1	—	D. Holmberg lagerk. 62 1932. Perforerad.

Till detta skall läggas Oldenburgs exemplar, Bukowskis auktion 113 (1898), som möjligen är identiskt med Bruuns eller Svenssons exemplar.

Stampvariationer

Åtsida:

- utan rombiskt tecken efter 14, utan romb före och efter årtalet.
- Med rombiskt tecken efter 14.
- Som A, men rombiskt tecken före och efter årtalet.
- Som B, men varierande porträtt och 6:a i årtalet.

Frånsida:

- Med stjärna efter VVLT.
- Utän punkt efter VVLT.

Otryckta källor:

Riksarkivet

Uppbördsängder ang. Älvsborgs lösen 1571. Omfattande 21 volymer (2 hyllmeter).

Längderna för Finland (utom Åbo stad) förvaras sedan 1810 i Riksarkivet i Helsingfors, under fogde- och länsräkningar. Materialet är mycket utspjitt.

Tryckta källor och litteratur:

Appelgren, T.G., *De svenska mynten. Kort mynthistorisk översikt och plan för myntens uppläggnings i samling*. Stockholm 1923.

Appelgren, T.G., Om märken, hänsyftande på ämbets- och tjänstemän vid svenska myntverk. *Numismatiska Meddelanden XXI*. Stockholm 1918.

Forssell, H., *Sveriges inre historia från Gustaf den förste med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi*. D. 1-2, Stockholm 1869-75.

Hildebrand, B.E., *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer*. Del I. Stockholm 1874*

* Not. På sidan 22 beskriver Hildebrand myntets frånsida enligt följande: "Spiran nedfallande till en hafstrand der icke några hus eller någon människofigur ses på stranden, men på vattnet en liten båt med segel eller en simmande fågel med uppslagna vingar".

Jönson, L.-I. & Lagerqvist, L.O., *Erik XIV:s mynt med "Göteborgsmotiv"*. Göteborg 1975.

Odén, B., Johan III:s gåvomynt i guld. *Nordisk Numismatisk Arsskrift* 1961, s. 77-83.

Rasmusson, N.L., Mikael Hohenauer i Prag och Mikael Hohenauer i Stockholm. *Numismatiska Meddelanden XXXI*, Karlskrona 1973, s. 91-103.

Stiernstedt, A.W., Om Myntorter, Myntmästare och Myntordningar i det nuvarande Sverige. Del II. *Numismatiska Meddelanden II*, Stockholm 1875.

Strömbom, S., *Iconographia Gustavi Adolphi. Gustav II Adolf / Samtida porträtt*. Stockholm 1932.

Villius, H., *Dagböcker från fem sekler*. Kassettbok, Stockholm 1992.

Wiséhn, I., Ungerska gyllen för Tre kronor. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1993, nr 3, s. 63. □

Ytterligare en pusselbit till Ljusnedals mynthistoria

I SNT 1 • 94 har Magnus Hedberg delgivit läsekretsen nya och värdefulla rön om Sveriges privata plåtmyntningsorter. Bl.a. lämnar han kompletterande uppgifter om Ljusnedals myntning, vilket för mig är av särskild intresse eftersom jag något sysslats med detta bruks myntningshistoria. Som jag påpekade i artikel i Myntkontakt 4-5/1982 finns åtskilligt att hämta i våra arkiv, vilket nu har bekräftats. Angående Ljusnedal så har jag själv hittat ytterligare en uppgift som bidrager till att fullständiga bilden av den myntning som försiggick vid bruket. Det handlar om 1750 års tillverkning, vilken uppges av bergmästare Sohlberg i en relation till Bergskollegium:

Vad sig tilldragit år 1750: har vid Ljungdahls bruk tillverkat skp råkoppar, Stockholms metallvikt 12 skeppund, vilka blifvit förde till Ljusnedal, samt där med samma bruk koppar gårade och förmyntade till 2358 st. tredalers och 229 st. sexmarks plåtar* som göra tillsammans daler kmt: 7417,16. Stockholm 18 Maji. Erich Sohlberg.

Kopparhanteringen vid Ljusnedal hade vid det laget avtynat och fr.o.m.

1753 skedde myntslagningen så gott som uteslutande med koppar från Ljungdalen. Därifrån fraktades den med möda över fjället till Ljusnedal.

Åren 1749 och 1751 ägde sannolikt ingen myntning rum, och för 1751 kan detta förklaras av att regenten Fredrik I avled i mars. Och apropå dödsfall avled Funäsdalens tullnär Johan Hammar år 1746, vilket tydligen fördröjde starten för Ljusnedals myntprägling. Tullnären skulle enligt beslut närvara vid myntningen och han hade också nycklar till stämplarnas förvaringsrum.

Hedberg uppger att Ljusnedals koppar tidigare fördes till Stockholm för att därifrån forslas vidare till Avesta. Det förefaller något egendomligt med denna omväg, då det i varje fall från Gävle är betydligt kortare avstånd och från Söderhamn ungefär samma. Från 1690-talet föreligger uppgifter om att Ljusnedals koppar fraktades med båt efter Ljusnan, sedan den väl kommit ned till Hälsingland. Av denna koppar utskippades en del också till Wismar.

Min avslutande sammanställning i ovan nämnda artikel i Myntkontakt

1982 har blivit obegriplig, vilket beror på att rubrikerna blivit omkastade vid tryckningen.

Erik J Bergström,
Östersund

* D.v.s. 1 daler s.m. (= 3 daler k.m.) och ½ daler s.m. (= 6 mark k.m. eller 2 mark s.m.).

Prenumerera på
årsset och jubileumsmynt
från Norge, Danmark och Finland
genom oss.

Även utgåvor från hela världen.
Sedlar. Polletter.

Listor skickas gratis.

NORRTÄLJE MYNT AB

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Olaglig myntprägling på 1620-talet

Av Bengt Hemmingsson

Stockholms stads tänkeböcker utgör en rik källa till information inom många olika historiska ämnen, även vad beträffar numismatiken. Tänkeböckerna var ett slags protokoll över sammanträdena i Stockholms råd (i betydelsen "minnesbok"; jämför tyskans *Andenken*). Sålunda återfinns bl.a. ett intressant protokoll från en rättegång i rådstugan den 18 september 1624 bland det bevarade materialet.¹

Inför rätten ställdes en myntdräng vid namn Anders Eriksson, född i Söderköping, men bosatt i Stockholm och anställd vid stadens myntverk. Befallningsmannen på Stockholms slott, Samuel Pålsson, förklarade hur målet mot drängen Anders uppkommit:

En pojke som var i tjänst hos en rustskrivare på Norrmalm hade gått i skogen och plockat bär. Då han satt sig ned för att äta av bären, hade han fått syn på drängen Anders, som kom springande nedför en bergknalle med en slägga och ett par andra redskap i händerna. Anders hade gömt dessa under en sten, dock utan att omedelbart bli varse pojken. Strax efteråt fick Anders syn på honom, och de följdes åt till Norrmalm. Pojken hade inte avslöjat att han sett Anders gömma verktygen, och när de skiljdes åt sprang han tillbaka, fann släggan och vad som visade sig vara ett par myntstampar.

Pojken tog släggan och stamparna till tullporten och bad vaktmästaren följa med honom upp till slottet. De blev förda till befallningsmannen Samuel Pålsson, som frågade pojken om han skulle känna igen mannen som gömt verktygen, om han råkade honom på nytt. Pojken svarade jakande. Samuel Pålsson misstänkte genast att det kunde röra sig om någon av myntverkets anställda. Någon dag senare tog han pojken med sig på en kolbåt till myntet, som vid denna tid var beläget på Riddarholmen (dåvarande Gråmunkeholmen). Myntmästaren informerades om vad som skett, och pojken identifierade Anders; drängen hade dock bytt kläder. Vid husranssakan hemma hos Anders fann man förutom de av pojken beskrivna kläder-

na även en större penningssumma i 1-ören. På frågan om hur Anders hade kommit över dessa pengar, svarade han att han hade tjänat fyrahundra riksdaler i Östergötland, vilka han lånat ut och sedan återfått i rundstycken. Då rätten påpekade att man totalt funnit cirka sjuhundra daler hemma hos honom, ställdes frågan hur han kommit över det resterande beloppet. Då han svarade att han haft inkomster från sitt nuvarande arbete, genmålde myntmästaren att det var omöjligt att han skulle ha kommit upp i denna summa, eftersom han inte tjänade mer än fem mark i veckan, dvs 65 daler per år, och ju dessutom hade levnadsomkostnader.

Man hade dessutom hittat en ask, nedgrävd framför smältugnen i myntverket, innehållande 45 daler. Anders bekräftade att asken tillhörde honom, men förnekade fortfarande att han präglat de beslagtagna mynten. Då tog borgmästarna fram myntstamparna, och jämförde dessa med mynten. Protokollföraren antecknade att de "sluto just in i stempelenn, så att alla kunne göriligen see dett samma penningar wore myntade på samma stemplar". Anders nekade fortfarande till anklagelserna om att ha stulit såväl stampar som silver på myntverket och präglat egna mynt därav.

Två dagar senare föll domen. Då rätten fann det ställt utom allt tvivel att Anders Eriksson var skyldig, dömdes han i enlighet med tredje kapitlet i tjuvabalken till "galga och gren", dvs döden medelst hängning.

Notiser om falskmyntare förekommer ibland i tänkeböckerna,² men det som gör denna berättelse så ovanlig och intressant – förutom detaljrikedomen – är ju att Anders Eriksson använde sig av såväl "riktiga" stampar som från myntet stulet silver, varför "förfalskningarna" ju rimligtvis inte kunde skiljas från myntverkets ordinarie präglingar.

Vid en närmare granskning av förhållandena vid myntverket i Sverige vid denna tid, kan man emellertid konstatera att Anders Eriksson inte var den ende som fifflade. Anders

egen chef, myntmästaren Gilius Coyet d.y., hade bara ett knappt halvår tidigare (21 april 1624) blivit ranssakad inför riks- och kammarråden, anklagad för slarv vid utmyntningen av rundstycken (1-ören), för att ha smält silver utan att myntskrivaren och verdelmen (överkontrollanten för ädelmetaller) varit närvarande m.m.³ Coyet klarade sig uppenbarligen ifrån anklagelserna med hedern någorlunda i behåll, eftersom han bara en vecka senare, den 27 april 1624, fick uppdraget att igångsätta kopparmyntverket i Säter. Det verkar emellertid som om Coyet parallellt hade kvar myntmästarbefattningen i Stockholm. I det ovan nämnda rättegångsprotokollet namnges ej myntmästaren, men Coyet befann sig i Stockholm bl.a. den 7 augusti 1624, då han inför rådhusrätten klagade över några hantverkare som inte kunde få klart "een hoop medt saxar, som skall kljippas det koppar mynttet, som till kljippinger myntes skall".⁴ Dessutom klagade myntskrivaren Daniel Hansson i december 1624 hos riksrådet Johan Skytte, och anförde att myntmästare Coyets hustru dels den 25 juni samma år låtit bortföra 8-10 silverfat av Coyets eget smälta silver, dels den 30 augusti uppviglat smedmästaren att ge skrodaren stryk för att han gjort rundstyckena rätt efter myntordningen!⁵

Coyet ådrog sig emellertid misshöje från sina överordnade även av andra skäl; den 27 augusti 1624 skriver kungen själv ett brev till mästern Gilius och klagar över att upprättandet av myntverket i Säter inte gick enligt planerna. Kungen varnar Coyet, att han hoppas komma upp till Kopparberget inom fyra veckor och då skall han "således låta nypa eder i örat, att I skole veta komma Oss ihåg".⁶ Coyets brist på organisationsförmåga – och kanske även hans fiffel – ledde till att han år 1627 ersattes såsom myntmästare i Säter av Markus Kock. Myntningen i Stockholm låg då nere sedan år 1626, och år 1629 emigrerade Coyet till Ryssland.⁷

Händelserna vid myntverket i Stockholm år 1624 sammanföll med en del nyheter inom myntväsendet. I

avsikt att stimulera handeln fick ett antal städer rätt att slå egna mynt, dock efter samma skrot och korn som rikets mynt. Sålunda fick Göteborg redan i 1619 och 1621 års privilegier mynträtt, men det dröjde till 1623 innan någon myntordning utfärdades för staden.⁸ Samma år fick Henrik Funcke en fullmakt att upprätta ett myntverk i Kalmar, och i Reval hade man ända sedan år 1620 präglat 1-ören.⁹ År 1625 fick dessutom staden Norrköping tillåtelse att prägla två- och ettören.¹⁰ Myntningen kom ej igång förrän under följande år, och omfattade då endast 1-ören (fig 6).

Det visade sig dock inom kort att städerna och/eller deras myntmästare inte följde föreskrifterna om myntens vikt och halt. Den 14 januari 1626 avhölls en provvägning inför riksrådet av ett antal olika myntverks präglingar.¹¹ Verdeinen David Fredrik von Siegroth och myntskrivaren Daniel Hansson hade med sig dels ett antal kopparören, "som var med tryckeverket (valsverket) pregatt uthi Nyköping", dels silverören från Stockholm, Kalmar, Göteborg och Reval. Samtliga myntslag befanns vara för lätta i förhållande till myntordningen. Orsakerna till detta missförhållande diskuterades inom riksrådet, och i punktform framhölls att "1. Först ingen inspection skedd. 2. Ingen befalningh schriffteligen uttgången. 3. År allenast en werdein varidit öfver Riket". Man insåg således att kontrollmöjligheterna varit alltför begränsade. Riksrådet nöjde sig emellertid med att ånyo utfärda en myntordning, myntmästarna till efterrättelse.¹² De allvarligaste avvikelserna från vad som föreskrivits av centralmakten synes dock ha ägt rum vid myntverket i Kalmar. Som nämnts fick Henrik Funcke år 1623 fullmakt att upprätta ett myntverk där. Funcke kom förmodligen från en sachsisk myntmästarfamilj och tjänstgjorde vid Köpenhamnsmyntet, innan han år 1617 blev anställd vid hertig Johans myntverk i Söderköping.¹³

Myntverket i Söderköping avvecklades efter hertigens död den 15 mars 1618, men vi vet ingenting om Funcckes fortsatta karriär innan han får sin fullmakt år 1623. Den innehöll föreskrifter om att mynta tvåören efter det skrot och korn, som gällde under Karl IX:s tid. För detta privilegium skulle Funcke till kungen utbetala tvåtusen daler per år.¹⁴ Tvåören med årtalet

Detalj av träsnitt, utfört år 1637 av Henrik Keyser, vilket visar Riddarholmen (namnet förekommer f. f. g. 1638, tidigare kallad Gråmunkeholmen), sedd från Södermalm.

På holmens östra del, närmast den södra stranden, ligger Johan Sparres hus med utskjutande trapphus åt öster. Huset hade byggts på den tomt som Sparre erhöll i gåva den 20 december 1628 av Kungl. Maj:t, och som kallades "mynttomten". Den befintliga myntverksbyggnaden revs säkert av Sparre. Norr därom syns gaveln till Åke Axelssons hus, och ännu lite längre norrut korsvirkeshuset på Åke Totts tomt. Tot förvärvade gården år 1633 av Gilius Coyet d. y.

1623 finns också bevarade (fig 3). Funcke besvarade sig dock snart hos Kammarkollegiet, och anförde att det inte var lönsamt att bedriva myntningen – med hänsyn till avgiften om 2 000 daler årligen – med mindre än att han fick tillstånd att även mynta rundstycken (1-ören). Den 26 januari 1624 svarade Kammarkollegiet på Funcckes framställan, och meddelade att därest Funcke erlade 3 000 daler årligen, så skulle kollegiet tillse att K. Maj:t utfärdade tillståndet. Vidare skrev kollegiet att de mynt som Funcke präglade, skulle "med en särdeles stämpel åtskilja edert ifrån det andra myntet". På Kalmarmynten skulle antingen vasen eller lejonet utbytas mot Smålandsvapnet, "som är ett lejon med en spänd stålåga", och i omskriften skulle Kalmars namn ingå.

Det märkliga är emellertid, att det existerar 1-ören med årtalet 1623, vil-

ka måste ha utgått från myntverket i Kalmar. Dessa mynts motivval (vas/lejon) och inskrift (MONETA NOVA/REGIS SVECIAE) ansluter sig helt till de samtida Stockholmsmyntens, men upptill på åtsidan återfinns ett litet hjärta med en glödghake (ett myntverktyg). Detta måste röra sig om Henrik Funcckes myntmästarmärke, då samma tecken återkommer på såväl 2-örena 1623-25 som 1-örena 1624-25 från Kalmar.

Myntet uppmärksammades av Henryk Bukowski vid katalogiserandet av Astley Levins samling inför Bukowskis auktion nummer 88, 1894 (lot 1316, "Kalmar?"). I en not till beskrivningen av Antells exemplar nämner författaren att det är "sannolikt att detta öre är slaget i Kalmar" – trots detta upptogs varianten bland Stock-

holmspräglingarna.¹⁵ De fem exemplar som förf. haft tillfälle att granska i original eller via avbildning är präglade med tre olika par stampar. Detta gör det osannolikt att mynten tillkommit på prov eller av misstag. Tvärtom så indikerar det att myntningen av dessa "olagliga" ettörens varit tämligen omfattande. Som nämnts så hade ju Funcke inget tillstånd att mynta 1-örens förrän i början av år 1624, och då skulle dessa klart och tydligt försees med myntortens igenkänningstecken och namn.

Ett unikt 1-öre från 1624, förvarat i Kungl. Myntkabinettet, uppvisar en annan avvikelse från bestämmelserna. Visserligen är myntortens namn (CIVITA CALMAR) utsatt, men lejonet på fransidan är ett folkungalejon, ej ett småländskt med armborst.¹⁶ Först på de mera vanligen förekommande 1-örens från 1624 förekommer detta lejon. Bland de "vanliga" ettörens från 1624 och 1625 från Kalmar återfinns också exemplar med ett litet bitecken, liknande en lilja eller ett klöverblad, mellan lejonets tassar på fransidan. Med kännedom om Funckes andra manipulationer är det inte otroligt att detta tecken markerar en särskild emission, med avseende på vikt eller halt.¹⁷

Vid mitten av år 1625 angav verdeinen Hans Weiler myntmästare Funcke till riksrådet för bedräglig myntning. Den 28 juli samma år tillskrev rådet Johan Skytte, vilken anmodades att kalla Funcke till Stockholm för att förklara sig.¹⁸ Funcke var även närvarande vid provvägningen den 14 januari 1626, då ju inte bara hans, utan även alla andras mynt befanns vara för lätta. Detta gjorde nog att Funcke klarade sig helskinnad ur knipan; den 23 januari avfattade nämligen riksrådet – utanför protokollet – sin "Förklaringh uthi Mynttemestarens ifrån Calmare Hindrich Funckz saak". Det konstaterades bara att myntskrivaren och riksverdeinen befunnit Funckes rundstycken vara för lätta, "och det inn för oss honom öfvervijsat", och saken hänsköts till Kungl. Maj:t för "yterligare förklaringsh". Funcke blev hemförlövd och tilläts fortsätta myntningen, dock ej med hammare utan med "tryckeverkett", dvs valsverk.¹⁹ En vecka senare utfärdade riksrådet en "Myntte ordningh, der effter Hindrich Funcke, Myntmester i Callmar samdt Werdijn dersammastädes sigh aldeles rätta skole".

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR
MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR
GRATIS LAGERLISTA
(uppgiv samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel 046-14 43 69

Myntskrivaren Daniel Hansson ville emellertid inte alldeles släppa Funcke. I riksrådsprotokollet från samma dag – 30 januari – noteras: "bevilljedes Myntmesteren ifrån Calmar ex protocollo sent(entia)" med anmärkningen att på 24 rundstycken "funnos fyra öre över". Här inflikade emellertid Daniel Hansson att "uppe vidh Saleberget är och funnidt 11 öre för letta". Funcke fick dock gå för den här gången.²⁰

Den 18 april 1626 kallades Funcke ånyo till huvudstaden, denna gång tillsammans med myntmästaren i Norrköping. Vi vet ej vad som avhandlades vid detta möte, men det är väl inte alldeles otroligt att nya varningar utdelades. Än drogs dock inte Kalmarmyntets tillstånd in, för den 13 februari 1627 fick Funcke förnyad tillåtelse av Kammarkollegiet att prägla rundstycken i valsverk, mot en avgift av 2 000 daler årligen.²¹ Samma år upphörde myntningen i Kalmar. Året innan hade den upphört i såväl Stockholm som Göteborg, Norrköping och Reval. Fram till år 1631 var det bara kopparmyntverken som var i drift, men de gick å andra sidan för högt tryck. Myntmästare Funckes vidare öden är dock okända.

År 1633 ställdes en fråga i riksrådet hur man borde förfara med tullarna, när någon kom med de gamla vita rundstyckena, vilka avlysts den 31 januari 1632. Claes Fleming angav då orsakerna till varför de ogiltigförklarats: de skulle ha hållit fyra lod i fint silver, men var inte ens 3 1/2-lödiga, vilket förorsakades av att det myntades på diverse orter, såsom Kalmar, Göteborg, Reval etc.²² Riksrådet synes följaktligen ha tröttnat till slut, när städerna/myntmästarna inte ville hålla sig till givna föreskrifter, trots upprejade reprimander.

Ansökan. I London blef en falskmyntare dömd att hängas. I sin nåde-ansökan anförde hand: "Jag har i hela min lefnad ej hängt hufvudet, och skulle ej heller gerna vilja göra det efter min död.

Ur P G Bergs Anekdot-Lexikon

Fig 1. STOCKHOLM, 1 öre 1624. Exemplar i Per-Göran Carlssons samling.

Fig 2. REVAL, 1 öre 1624. Privat ägo.

Fig 3. KALMAR, 2 öre 1623. Privat ägo.

Fig 4. KALMAR, 1 öre 1624. Privat ägo. Exemplar från bl. a. Algårds (1977 nr 106) och Schmitz (1989 nr 593) samt Antikörens auktion 10, 1991, nr 166.

Fig 5. GÖTEBORG, 1 öre 1625. Exemplar i Per-Göran Carlssons samling.

Fig 6. NORRKÖPING, 1 öre 1626. Privat ägo. Exemplar från bl. a. Algårds (1977 nr 108) och Schmitz (1989 nr 595) samlingar samt Antikörens auktion 10, 1991, nr 168.

Fig 7. KALMAR, 1 öre 1623 med Henrik Funckes myntmästarmärke upptill på åtsidan. Exemplar i Per-Göran Carlssons samling. Myntet sålt på Ahlströms auktion 4, 1973 nr 165 (C.O. Algårds samling), därefter på Ahlströms auktion 42, 1990.

Fig 8. Som föregående, men olika stampar. Exemplar i privat ägo. Myntet är stampidentiskt med såväl Svenssons (SNF auktion 1974-12-04 och Ahlströms auktion 10, 1975 nr 75) som Antells exemplar (Antell 1936 nr 568).

Fig 9. Som föregående, men olika stampar. Oldenburgs exemplar (auktionen 1898 nr 1200), numera i Kungl. Myntkabinettet, Stockholm (KMK). (Foto: Mats Pettersson, 1982).

Fig 10. KALMAR, 1 öre 1624, med folkungalejonet i stället för Smålands vapen på fransidan. Unikt exemplar i KMK.

Foto: Gabriel Hildebrand.

Axel Oxenstierna återkom till frågan i ett memorial den 8 oktober 1633. Han konstaterade att skälet till att en del av rundstyckena icke var "rätt slagne", var inte myntets eller förordningens skuld, "uthan Myntmästarens, Världens och deres som privilegierede ähre på mynträttighet". Han ansåg att de ansvariga personerna borde ställas inför rätta, och efter det att de befanns skyldiga skulle de "straffues uthan nåder till lijffuedt som falsarii monetæ". Städerna i sin tur skulle mista sitt myntprivilegium samt dömas att betala böter om det befanns att de agerat försumligt.²³ Rådet synes dock inte ha agerat i frågan.

Mot denna bakgrund är det inte märkligt att man känner ett visst medlidande med myntdrängen Anders Eriksson, den ende av 1620-talets lagbrytare vid myntverken som fick plikta med livet för sina synder.

Noter

- 1 SST 1624-25 s. 147ff och 155f.
- 2 Se t.ex. Nathorst-Böös 1973 s. 119f.
- 3 Stiernstedt 1875 s. 5f. Myntskrivare var Daniel Hansson, verdeen David Kohl, Gilius Coyet d.y. var född i Stockholm (son till Gilius d.ä., vilken var myntmästare under Johan III:s tid). Han utnämndes till myntmästare i Stockholm den 29 juni 1614.
- 4 SST 1624-25 s. 123.
- 5 Stiernstedt 1875 s. 6 not 2.
- 6 Stiernstedt 1863 s. 74 not 1.
- 7 Coyet hade av tsar Mikhaïl Feodorovitj (Romanov) fått löfte om att bli överste vid artilleriet, men blev bara styckgjutare. Han avled i Moskva år 1634; Elgenstierna II, 1926 s. 38. Hans gård på Riddarholmen förvärvades år 1633 av Åke Tott; Ellehag 1984 s. 67.
- 8 Gamby 1941 s. 21.
- 9 Stiernstedt 1874 s. 41; 1878 s. 25.
- 10 Stadens första myntordning utfärdades den 24 november 1625. Helmfrid 1946 s. 85ff.
- 11 SRP I, 1621-29 s. 11f.
- 12 Den 30 januari 1626. SRP I, 1621-29 s. 19.
- 13 Jesse & Rasmusson 1963 s. 64. Helmfrid 1963 s. 119. I Söderköping kom Funcke i konflikt med en annan anställd, Hans Nenne. Bl.a. anklagades Nenne för att ej vara gesäll, utan en "förlupen myntdräng". Deras ömsesidiga anklagelser om förtal ledde – förutom en domstolsprocess – till att Nenne vid ett tillfälle med värja i hand utmanade Funcke på duell!

- 14 Stiernstedt 1874 s. 41.
- 15 Antell 1936 s. 83 not 1. Katalogen författades av L.O. Th. Tudeer på basis av uppgifter från T.G. Appelgren.
- 16 Sveriges mynt 1977 s. 94 nr 95. Myntet var tidigare opublicerat.
- 17 Carlsson 1991 s. 58.
- 18 SRP I, 1621-29 s. 11 not 4.
- 19 SRP I, 1621-29 s. 18.
- 20 SRP I, 1621-29 s. 19 och not 6.
- 21 Stiernstedt 1874 s. 42.
- 22 SRP III, 1633 s. 181. Avlysningen gällde "allt Svenst mynt, för uthan blotta kopparpenningar och Rijkzdlr in specie, så vääl der i Rävell stadh och Esthlandh, som uthi heela Sverige"; SRP II, 1630-32, s. 134.
- 23 AOSB I:1, 1633 s. 487.

Källor

AOSB = Rikskanslaren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling I:1 (Sthlm 1888).

SRP = Svenska riksrådets protokoll, I (1621-29, Sthlm 1878) II (1630-32, Sthlm 1880), III (1633, Sthlm 1882).

SST = Stockholms stads tänkeböcker från år 1592, XIV (1624-25, Sthlm 1979).

Litteratur

Antell, H.F.: Tudeer, L.O. Th: *Förteckning öfver Antellska myntsamlingens i Helsingfors svenska mynt*, del III. Helsingfors 1936.

Carlsson, P-G: Under luppen, del I. *Nordisk Filateli, Myntmagasinet*, april 1991.

Elgenstierna, G: Den introducerade Svenska adelns ättartavlor II. Sthlm 1926.

Ellehag, C: Fältmarskalken Åke Totts gård på Riddarholmen. *Samfundet S:t Eriks årsbok* 1984.

Gamby, E: Numismatiska bidrag till Göteborgs och Bohusläns historia. *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift* 1941.

Helmfrid, B: Norrköpings mynt. *NNÄ* 1946.

Helmfrid, B: Hertig Johans av Östergötlands myntverk. *NNÄ* 1963.

Jesse, W och Rasmusson, N.L: Die deutschen Münzmeister in Schweden. *NNÄ* 1963.

Nathorst-Böös, E: *Hela världens tjuv. En studie i straffen för mynt- och sedelförfalskningsbrotten före ca 1850*. Sthlm 1973.

NM: *Numismatiska meddelanden*, utg av Svenska Numismatiska Föreningen. Sthlm 1873ff.

NNÄ: *Nordisk Numismatisk årsskrift*, 1936ff.

Stiernstedt, A.W: *Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar I. Mynthistoria*. Sthlm 1863.

Stiernstedt, A.W: Om myntorter, myntmästare och myntordningar i det nuvarande Sverige I-II. *NM I-II*. Sthlm 1874-75.

Stiernstedt, A.W: Om myntorter, myntmästare och myntordningar i Sveriges forna östersjöprovinser och tyska eröfringar. *NM V*. Sthlm 1878.

Sveriges mynt: Ahlström, B; Almer, Y; Hemmingsson, B: *Sveriges mynt 1521-1977*. Sthlm 1976. □

Tronföljaren skänkte falska mynt

I den Tessinska myntsamlingen fanns två anmärkningsvärda myntfalsarier. De ansågs under 1700-talet vara äkta mynt och betraktades som stora sällsyntheter. Det rör sig om svenska sk stormynt som bär årtalen 1504 och 1507. För samlarna på 1700-talet var dessa mynt mycket intressanta, men vi vet numera, att Svante Sture aldrig lät slå några stormynt. De båda mynten är alltså fantasimynt och förebilderna har möjligen hämtats från vissa av Gustav I:s Västerås- och Stockholmsören från 1528-1530.

De två falskmynten hade skänkts till greve Carl Gustaf Tessin år 1750 av tronföljaren prins Adolf Fredrik, som inköpt dem på en myntauktion i Hamburg.

Litteratur:

Hildebrand, H., Om de svenska stormynten. *Månadsbladet* 1888. IW

Dubbel-carolinen av järn

I Antikvitetsarkivets samlingar fanns ett märkligt falskmynt, nämligen en avgjutning i järn av en 4 mark eller dubbel carolin från år 1693. Myntet överlämnades som gåva till arkivet av assessorn Carl Hagelberg år 1751. Detta mynt hittades tillsammans med flera liknande hos "masmästaren Per Carlsson i Dommen, vilken i Skenninge marknad med dylika Caroliner betalt en ko. Därför dömdes han den 28 Apr. 1748 till Spöstraff; han ansågs nämligen ha vetat, att mynten voro falska".

I en tid då få människor kom i kontakt med mynt i höga valörer var det kanske inte så märkligt att förslagna människor gjorde fula försök. IW

1. Kopparmynt som troligen präglats i Kilwa.

Tanzanias mynthistoria

Av Ian Wiséhn

Mynt har använts under mycket lång tid i det område som idag kallas Tanzania. Landet ligger vid Afrikas östkust och gränsar österut mot Indiska oceanen; norr till Uganda och Kenya; väster till Burundi, Rwanda och Zaire; söder till Moçambique, Zambia och Malawi. Mynthistorien inleds med de romerska kejsarmynt som handelsmän hade med sig till den afrikanska östkusten. Flera romerska skribenter nämner stadsliknande bebyggelse, tex i närheten av nuvarande huvudstaden Dar-es-Salaam. Exporten från de östafrikanska städerna/handelstationerna till den romerska världen omfattade bl a elfenben, noshörningshorn, sköldpaddskal, palmolja, kanel och slavar. I utbyte fick den afrikanska marknaden mottaga redskap, vapen, glas mm.

Under 1900-talet har det vid ett flertal tillfällen framkommit jordfynd av romerska mynt. Det första uppmärksammade fyndtillfället skedde när den brittiske kaptenen C. W. Way

wood år 1912 upptäckte "ett fort omgivet av murar och med en areal av cirka 2 hektar" vid Port Dunford, fyrtio mil nordost om Mombasa. Han lät sina infödda tjänare gräva på olika ställen i de översta jordlagren, och hade turen att finna bl a ett åttiotal romerska bronsmynt.

Arkeologernas intresse är idag stort för att genom utgrävningar söka närmare utröna hur bosättning, handel och sociala strukturer fungerade. Även svenska arkeologer är engagerade i detta arbete. Ett problem som de flesta forskare stöter på, när det gäller äldre fynd, är att fyndomständigheterna ofta är mycket osäkra. Det kan därför vara svårt att gå tillbaka till det första fyndstället och vara säker att man hamnat rätt. Forskarnas främsta intresse har emellertid främst rört de arabiska bosättningarna och handeln med Nordafrika. I och med islams framväxt under främst 700-talet fick befolkningen utefter Afrikas östkust nya influenser. Till en början spreds läran till arabiska halvön, Mellanös-

tern, Nordafrika och Spanien. Det muslimska imperiet spred sig från Pyrenéerna till floden Indus. Uppenbarligen intresserade de sig även för Östafrika – främst då som ett handelsområde. Det finns i Tanzania en större myntskatt av importerade islamiska mynt som präglats för abbasidkaliferna i Bagdad. Skatten består av mynt från 800- och 900-talen. Nyligen har även hittats guldmynt som präglats av fatimidkaliferna i Egypten. Dessa guldmynt är från 900- och 1000-talen och är hittade på ön Pemba.

I och med 1300-talet började den andra islamiska vägen: köpmän och sjöfarare som öppnade vägen för läran i det svarta Afrika och ända bort till Indonesien. Nya riken blomstrade som sefevidernas i Iran, mogulernas i Indien och ottomanernas i Turkiet. Det är nu som en rad arabiska bosättningar kommer till stånd utefter ostkusten: Kilwa Kisiwani, Mafia Island, Zanzibar, Pemba och Kenya.

2. Kopparmynt från Zanzibar, 1880-talet.

3. Tyska Ostafrika, pesa från 1890, koppar.

4. Tyska Ostafrika, rupie från 1897, silver.

5. Tyska Ostafrika, 1/2 heller från 1904, brons.

6. Tyska Ostafrika, 1/4 rupie från 1912, silver.

7. Tyska Ostafrika, 15 rupier från 1916, präglad i guld i Tabora.

Staden Kilwa

Det område som främst tilldragit sig forskarnas intresse är Kilwa. Den marockanske forskningsresanden Ibn Batuta (1303–77) beskrev Kilwa (år 1331) som "en av de vackraste och bäst byggda städer i världen". Portugisiska sjöfarare besökte Kilwa vid början av 1500-talet och de fann staden bestå av "många vackra hus av sten och murbruk och ett mycket välordnat gatunät . . . med vackert snidade och utmärkt snickrade dörrar". De arkeologiska utgrävningarna har också bekräftat denna beskrivning. Från Kilwa gick olika handelsleder mot det inre av Afrika. Texten vet vi att en handelsled förenade Kilwa med nordändan av Nyasasjön.

Kilwa styrdes av den sk Shirazidynastin. Den största skatten av mynt från Shirazidynastin har dock inte hittats i Kilwa utan på Mafia Island. Den bestod av 570 mynt. Främst präglades kopparmynt i Kilwa, men vi känner även till silvermynt. En europeisk resenär berättar att de gamla Kilwamynten fortfarande användes vid början av 1500-talet. En del av de senare kopparmynten har inskrifter som vittnar om influenser från mamelukerna i Egypten under 1300-talet.

Myntpräglingen i Kilwa har en lång och intressant historia, men det mesta är fortfarande outrett. Många forskare – främst engelska – har ägnat dem mycket möda och debatten har sedan 1930-talet främst förts i *The Numismatic Chronicle*. Kilwas storhetstid upphörde med portugisernas ankomst till kusten. På sin första resa utefter östkusten kom Vasco da Gama inte in till Kilwa. Men Alvares Cabral sökte skydd där år 1500. Fem år senare anlände D'Almeida. På sin väg till Indien passade han på att bränna Kilwa. Staden återhämtade sig och upplevde, efter att portugiserna hade försvunnit, en ny period av handel. Det avgörande och det som till sist undergrävde Kilwas och nästan alla de andra städernas välbefinnande söderut längs kusten var emellertid att handeln över Indiska oceanen ödelades.

I Kungl. Myntkabinetets samlingar finns ett mindre antal bronsmynt som hittats vid Kilwa. Dessa överlämnades som gåva 1936 av den generöse donatorn Robert Robertson Grönwall från New York (det finns en runa över honom i *NNUM* 1937 nr 6, s. 278 ff) och har inventarienummer 21 240 i samlingen.

Mafia Island kan ha haft egen myntprägling, underställd furstarna i Kilwa. Främsta tecknet på detta är att flertalet "Kilwamynt" har hittats på Mafia Island. Det finns en märklig fyndhistoria från Mafia. Under första världskriget erövrade britterna 1915 en tysk postering vid Kilindoni, strax norr om Kisiwani. Den lokale brittiske residenten, N. M. King, upptäckte kort tid efter erövringen en låda med gamla mynt som låg på marken med en del av mynten kringspridda runt lådan. Lokalbefolkningen kunde berätta att tyskarna och deras infödda soldater, s k askarikrigare, hade hittat mynten i jorden. När britterna erövrade de posteringen hade lådan med mynt slängts på marken.

Ön Zanzibar

På ön Zanzibar lär man tidigt ha framställt mynt och vi vet att både parthiska och sassanidiska mynt hittats på ön.

Märkligare är kanske ändå fynden av kinesiska mynt. Stort är ett fynd av 250 mynt från T'ang- och Songdynastierna. Dessa mynt hittades 1945 på fastlandet mitt emot Zanzibar. Fyndplatsen heter Kajengwa. Upphittaren, Makame bin Mwalimu Mhadimu, hittade mynten, när han grävde i sin trädgård som var bemängd med kalksten. När han lyfte upp ett större kalkstensstycke upptäckte han att det var ihåligt och fyllt med mynt.

Uppenbarligen skedde viss handel med Kina. Det är tämligen vanligt att man hittar kinesiska celadon- och porlinskärvor i jorden. Zanzibar styrdes av portugiserna från 1503, men erövrades av sultanatet Oman 1698. Under 1800-talet får ön en självständig ställning, men det dröjer ända till 1882 innan sultanen av Zanzibar ger ut egna mynt. De mynt som sultanen Bargash låter tillverka är av brons, silver och guld – alla med arabisk inskrift. Första omgången mynt präglades i Belgien vid myntverket i Bryssel, men den andra präglingen av enbart bronsmynt (med en kortare inskrift) skedde år 1887 i Birmingham. Båda utgåvorna har på fransidorna en avbildning av en balansväg. Motivet hade kopierats från 1830 års utgåva av Bombaymynt som präglats för Brittiska Ostindiska kompaniet.

År 1890 blir Tanzanias fastland det tyska protektoratet Tanganyika eller, som det officiellt hette – Deutsch-

8. Brittiska Ostafrika, 1 shilling 1948, koppar-nickel.

9. Brittiska Ostafrika, 10 cents 1949, brons.

10. Brittiska Ostafrika, 50 cents 1960, koppar-nickel.

11. East Africa (efter självständigheten), 10 cents 1964, brons.

Ostafrika. Det tyska inflytandet går dock tillbaka till 1884. Detta år hade greve Behr-Bandelin och Karl Peters bildat ett sällskap som hette "Gesellschaft für deutsche Kolonisation". Tyska affärsmän och kolonisationärer reste till bl a Ostafrika. Sedan Tyska riket hjälpt till med att slå ned ett infödingssuppror 1888 inom kompaniets område, övertog Tyskland 20 novem-

ber 1890 hela förvaltningsansvaret. Kompaniet övergick till att bli ett privilegierat handelsföretag med stora plantageanläggningar. Kompaniet fick även rättighet att prägla egna mynt. Man lät prägla bronsmynt – pesa (pice) – och silverrupier för cirkulation inom territoriet. Mynten präglades i Berlin och bär den kejsers-

12. Tanzania, 5 senti 1966, brons.

13. Tanzania, 20 senti 1966, nickel-mässing.

14. Tanzania, 50 senti 1966, koppar-nickel.

15. Tanzania, 1 shilingi 1966, koppar-nickel.

16. Tanzania, 5 shilingi 1980, koppar-nickel.

liga tyska örnen. Texten på mynten är på både tyska och arabiska. Rupie-valörerna visar på åtsidorna kejsar Wilhelm II iförd kyrassjärhjälm. På frånsidorna finns kompaniets vapensköld.

Den kejsrerliga regeringen övertog rätten att prägla mynt år 1904. Samtidigt infördes decimalsystemet med 100 heller på en rupie. Mynt i valörerna 1/2, 1, 5, 10 och 20 heller präglades i Berlin och Hamburg.

År 1908 tillverkades även decimalmynt för användande på ön Zanzibar. Brittiska och belgiska styrkor invaderade Tyska Ostafrika under första världskriget och störde därmed tillgången på tyska kolonialmynt. Kriget blev mycket långt och tyskarna och deras askarisoldater övergick till gerillakrig. Faktum är att kriget fortsatte en tid efter det att fred slutits i Europa. För att i någon mån klara av bristen på mynt lät tyskarna prägla en särskild krigsutgåva bestående av ett bronsmynt i valören 5 heller och ett guldmynt i valören 15 rupier. Detta skedde 1916 i provinsstaden Tabora. Guldmyntet avbildar på frånsidan en vacker elefant. Efter kriget övergick kolonin till att bli ett brittiskt mandatterritorium och mynt som präglats för British East Africa (Kenya) började cirkulera. Mynt tillverkade av East Africa Currency Board användes ända fram till att Tanganyika blev självständig republik 1962. Mynten kallades cent och shilling. Följande år vann sultanatet Zanzibar självständighet, men när sultanen störtades 1964 förenades ön med Tanganyika. Det nya landet kallades United Republic of Tanzania.

Tanzanias första mynt utgavs 1966. Man behöll valörerna cent och shilling, men döpte om dem till senti och shilingi – deras namn på swahili. Mynten visar på åtsidan presidenten Julius Nyereres porträtt. På frånsidorna finns frihetens fackla. Under senare år har jubileumsmynt av både silver och guld utgivits.

Mer att läsa

Chittick, H. N., On the Chronology and Coinage of the Sultans of Kilwa. *The Numismatic Chronicle*, London 1973, s. 192-200.

Crawford, J. R., The Medieval Coinage of the East African Coast. *Seaby's Coin & Medal Bulletin*, August 1968, s. 277-81.

Cribb, J. m fl, *The Coin Atlas*. London 1990.

Davidson, B., *Svart forntid. Berättelsen om Afrikas glömda historia*. Stockholm.

Davidson, B., *Svart prolog. Spelöppning i Afrika 1400-1900*. Stockholm 1963.

Davidson, B., *Afrikas historia*. Halmstad 1971.

Freeman-Grenville, G. S. P., Coinage in East Africa before Portuguese times. *The Numismatic Chronicle*, London 1957, s. 151-79.

Freeman-Grenville, G. S. P., Numismatic Evidence for Chronology at Kilwa. *The Numismatic Chronicle*, London 1978, s. 191-96.

Graudenz, K & Schindler, H.-M., *Die deutschen Kolonien. 100 Jahre Geschichte in Wort, Bild und Karte*. München 1984.

Meinhardt, G., *Die Geldgeschichte der ehemaligen deutschen Schutzgebiete. Deutsch-Ostafrika*. Vol. 4, Göttingen/Dortmund 1961.

Miller, J. I., *The Spice Trade of the Roman Empire 29 BC - AD 641*. Oxford 1969.

Parsons, H. A., *The Colonial Coinages of British Africa with the adjacent Islands*. London 1950.

Ruparel, J. J., The Emergency Coinage of German East Africa. Part 1: Tabora sovereignties. *Numismatics International*, nr 10, 1974, s. 297-300.

Sitwell, N. H. H., *Outside the Empire. The World the Romans knew*. London 1986.

Walker, J., The History and Coinage of the Sultans of Kilwa. *The Numismatic Chronicle*. London 1936, s. 43-81.

Wheeler, M., *Rom utanför imperiet. Handelsvägar och kulturförbindelser*. Stockholm 1956. □

17. Tanzania, 10 shilingi 1989, koppar-nickel.

18. Tanzania, 1 shilingi 1989, koppar-nickel.

19. Tanzania, 5 shilingi 1989, koppar-nickel.

Rysk numismatik

Serien "Early States of Eastern Europe" (Moskva 1978-), på ryska med engelsk sammanfattning, behandlar Östeuropas tidiga historia med betoning på Rusernas rike. Det finns två huvudtema: social och politisk historia, inklusive bildandet och utvecklingen av den gammalryska staten och relationerna till Västvärlden och Orienten/Asien.

Eftersom de flesta andra serier nu har upphört att publiceras (inkl. den numismatiska) medan nya fynd och tolkningar tillkommer är det önskvärdt att presentera de senaste resultaten från studier i gammalrysk numismatik i den kommande volymen i serien. De större bidragen till volymen behandlar uppkomsten av det gammalryska viktsystemet och dess relationer

till bysantinsk och arabisk metrologi; uppkomsten och utvecklingen av de gammalryska silverbarrerna tillsammans med en publikation av grivnorna i Burgeskatten från Gotland; Volgabulgariska efterpräglningar av islamiska mynt; publiceringar av nya skattfynd från norra och västra Rus (med illustrationer).

Volymen omfattar 300 sidor i manuskript samt 100 planscher och beräknas utkomma under 1995. Priset är preliminärt 30 US\$. Vid beställning före 1 oktober 1994 är priset 25 US\$. Serien "Early States of Eastern Europe" ges ut av Institute of Russian History, Russian Academy of Sciences. Ul. Dmitriya Uljanova 19, 117036 Moskva. Fax +7-095-4349012. OBS! Vid beställning per fax ange även "Box 68" vid adressen.

Innehållsförteckning

1. Nazarenko, A.V. (Moscow). The Origins of the Old Russian grivna weight-system.
2. Kotljars, N.F. (Kiev). The monetary grivnas of the North-Russian type and the hoard from Burge, Gotland.
3. Fomin, A.V. (Moscow). Volga-Bulgar imitations of Islamic silver coins.
4. Janin, V.L., Gaidukov P.V. (Moscow). The hoard of denarii from Novgorod.
5. Rjabtsevich, V.M. (Minsk). New hoards of Islamic coins in Belarus'.
6. Melnikova, E.A. (Moscow). Grafitti on Islamic coins from collections in the Ukraine and Belarus'.

Elena Melnikova

Grekiska mynt: beteckningar och värderelationer

Av Gerhard Miksche

Innan den antika myntpräglingen förenhetligades under Roms överhöghet var själva valörbeteckningen av ett mynt ej tillräcklig för en exakt värdeangivelse. Det krävdes dessutom en specificering av myntfoten enligt vilken myntet präglats.

Som exempel kan man ta de tetradrachmer, som under flera århundraden myntades i Aten. I inskriptioner brukade sådana mynt betecknas som attiska (myntfot) tetradrachmer (valörbeteckning). Detta är i och för sig en generisk beteckning och passar även in på andra städers tetradrachmer, som präglats enligt attisk myntfot, exempelvis tetradrachmerna från 400-talets Syrakusa och andra siciliska städer. Mest sannolikt är dock att man i allmänhet med attiska tetradrachmer avsåg just tetradrachmerna från Aten.

Det användes också mera folkliga beteckningar. För tetradrachmerna från Aten känner vi till beteckningen "ugglor" (därav det kända talesättet), som syftar på fransidans myntbild, eller "pallades", syftande på åtsidans bild av Pallas Athena. Liknande specifika, mer eller mindre lokalt använda namn, torde ha funnits för många andra grekiska mynt. Men de flesta av dem är okända.

Till skillnad från vår tid fanns i den antika världen ett i grova drag enhetligt system för angivelse av ett mynts valör. Det exakta värdet för ett mynt, exempelvis en drachma, varierade som sagt beroende på den myntstandard (myntfot), enligt vilken myntet präglats. Värdet för ett mynt i en metall, dvs guld, silver eller en guldsilverlegering, elektron, bestämdes enbart av dess metallvärde. Stampen garanterade halten och vikten, ej värdet i sig. En attisk drachma med hög silverhalt och en vikt av ca 4,4 g var således mindre värd än en på persisk standard baserad drachma med en vikt av ca 5,6 g och mera värd än en drachma enligt korintisk standard med en vikt av knappt 3 g.

I analogi till dagens förhållanden var i en stadsstat endast lokala mynt gångbara, dvs accepterade som officiellt betalningsmedel. Yrket som valutahandlare fanns redan på den tiden

Fig 1. Kreta:Gortyn. Efter 200 fKr. AE. Åtsidan: Högervänt Apollohuvud med lagerkrans. Fransidan: Tjur i anfallsställning åt vänster, omgiven av en krans; ΓΟΡΤΥΝΙΩΝ. Vikt 6,35 g; Stämpelställning 5:00. SNG Sweden II, 1750.

och torde ha varit nog så inkomstbringande; men just i detta fall vet vi från några inskriptioner, att statsmakten kontrollerade växlingen av olika valutor och beskattade den.

Basen för detta system av värderelationer är viktenheten mina med ett ursprung i mellanösterns viktsystem, som tillkom långt före tiden för myntpräglingens början.

Undantagen fanns i utkanterna av den grekiska världen, främst i Italien och på Sicilien, men också i vissa områden kring Svarta havet och i perserriket.

Värderelations-/viktsystemet har fyra enheter (nominaler), vars inbördes förhållanden framgår ur följande tabell:

talent	1		
mina	60	1	
drachma	6 000	100	1
obolos	36 000	600	6

Beroende på den aktuella myntfoten kunde en drachma väga mellan omkring 2 och 6 g. Vikten för en mina var således minst 200 g och därmed mångfalt högre än vikten för antika (och även nutida) mynt i ädelmetall, som i allmänhet väger mindre än 20 g. Således användes minan och talenten enbart som räkneenheter för att ange stora belopp.

Multipler och fraktioner angavs genom att förse de enskilda nominalerna med motsvarande prefix:

dodeka-	12	tetra-	4
deka-	10	tri-	3
okta-	8	di-	2
hexa-	6	triemi-	3/2
penta-	5	hemi-	1/2

Ytterligare underdelningar, för vilka belägen emellertid nästan uteslutande kommer från Aten, utgår från 1/4 obol, tetartemorion ("fjärdedel"):

tritartemorion	3/4 obol
trihemitetartemorion	3/8 obol
hemitetartemorion	1/8 obol

(någon gång även tritartemorion o s v)

Den minsta valören, hemitetartemorion, har i attisk myntfot en vikt av knappt ett tiondels gram. Den högsta enligt denna myntfot präglade valören var dekadrachman med en vikt av omkring 43,5 g. Värdet/viktförhållandet mellan dessa båda ytterligheter är 1:480. För vår 50-öring och 1 000 kr sedel är det 1:2 000; innan sedlar infördes var spännvidden mellan den högsta och lägsta valören i samma metall emellertid betydligt mindre. Dekadrachman var sannolikt ett ej för normal cirkulation bestämt mynt och präglades vid sällsynta tillfällen, vilket också minskar spännvidden mellan ytterligheterna i valör.

I samband med bronsmyntens införande tillkom chalkon ("av koppar") som räkneenhet, men sannolikt med geografiskt starkt varierande värderelation till silvermynten, även om det i de skriftliga källorna anges, att åtta chalkoi motsvarande en hemiobol silvermynt. Med få undantag hade bronsmynten endast ett fiktivt värde som, på samma sätt som hos våra egna mynt, garanterades av staten. När en myntort började prägla bronsmynt, upphörde präglingen av de små valörerna i silvermynt, som bronsmynten var avsedda att ersätta.

Ett belägg för detta är ett bevarat dekret från staden Gortyn på Kreta, troligen från 200-talet f. Kr.:

Ett beslut av staden genom omröstning i närvaro av tre hundra (medborgare). Bronsmynt, som staden har sört för, skall användas och silverobolerna skall ej tagas som betalning. Och om någon tar dem som betalning eller vägrar att ta emot bronsmynten eller sälja produkter för dem, skall han betala fem silverstaterer. . . . .

I fig 1 visas ett sådant bronsmynt från Gortyn och i fig 2 en för betalning av böterna (och annat) avsedd stat. Båda finns på Kungl Myntkabinettet, som emellertid inte har någon obol från Gortyn i sin samling. Obolerna¹ är i dag mycket sällsynta, medan staterer och andra högre valörer är förhållandevis talrikt bevarade. Troligen speglar detta på intet sätt den dåtida myntcirkulationen, utan är ett resultat av att större valörer lämpade sig bäst för tesaurering.

Detta värderelationssystem tillämpades var för sig på guld- och silvermynt. Värderelationen guld/silver kunde fluktuera, vilket förmodligen ställde till en del besvär. Under antiken höll sig värderelationen mellan omkring 10:1 till 15:1; silver var alltså mycket mera värt i förhållande till guld än idag.

Vanligt förekommande är avvikande uttryck för standard- eller referensvalören i en myntserie, exempelvis stater ("enhet; standardmynt") eller nom[mos] ("det som gäller av hävd eller genom lag"), som oftast, men ej alltid, motsvarande en didrachma.

För elektronmynten från Mindre Asien, där standardvalören brukade betecknas stater, användes bråkbeteckningar för att ange olika valörer, såsom trite (tredjedel), hekte (sjättedel), hemihekte (tolftedel). I några fall synes endast de mindre valörerna, men ej själva stateren, ha präglats. Även andra beteckningar går att finna i inskriptioner, av vilka endast några skall nämnas: kitharephoroi (drachmer enligt en lokal myntfot från ett antal lyckliga städer med bilden av musikinstrumentet kithara), stephanephoroi (något viktreducerade attiska tetradrachmer med en krans, stefane, på fränsidan) och cistophoroi (kistoforer; tetradrachmer med en lockförsedd behållare, cista, ur vilken ormar ringlar fram, baserade på en drachma med en vikt av ca 3,2 g).

Fig 2. Som föregående. Ca 300/280-70 f.Kr. AR. Åtsidan (visas ej): Europa sittande i ett träd, bakom henne en örn. Fränsidan: Tjur stående åt höger med bakåtvänt huvud, nedanför en fisk.

Eginetisk stater (något viktreducerad); vikt 11,56 g; Stämpelsättning 10:00. SNG Sweden II, 1747.

Svårigheten att åsätta enskilda grekiska mynt rätt beteckning beror på att mynten normalt saknar valörangivelse och att de relevanta skriftliga källorna är få och i vissa fall motsäggande. Därför hittar man i den moderna numismatiska litteraturen, och icke minst i auktionskataloger, varierande beteckningar för ett och samma mynt. Om man är osäker på vilken myntfot ett visst mynt baserar sig, är det således bäst att avstå från valörangivelsen och nöja sig med att ange enbart vikten och myntmetallen.

I numismatiska handböcker avhandlas dessa frågor på ett tyvärr ofta fragmentariskt eller oöverskådligt sätt. För vidare studier och litteraturreferenser hänvisas den intresserade läsaren i första hand till översiktsverket *Antike Numismatik* av R Göbl². □

¹ Se exempelvis SNG France, Bibliothèque Nationale; Coll. Delepierre, nr 2 395. AR. Åtsidan: högervänt tjurhuvud. Fränsidan: vänstervänt kvinnohuvud (Europa). Vikt 0,80 g.

² I två volymer. Battenberg, München 1978. Kan beställas från Spink & Son, London: GBP 95:00 + porto.

Gäldstugan.

Det i Egypten var ett skick,
Att den som dog i gäld begrafning
icke fick.

Vi christna bättre lagar hafva:
Vi gäldenärer lefvande begrafva.

Ur P G Bergs Anekdot-Lexikon

Barmhärtighet mot djuren

Djurskyddsföreningar som "hafva till ändamål att främja en mild behandling af djuren. . ." (Nordisk familjebok 1907) initierades i Sverige av lektor A. L. Nordwall i Strängnäs. Han var den förste som förde djurskyddets idéer på tal i en artikel i "Pedagogisk tidskrift" år 1866.

År 1869 instiftades den första föreningen för djurens skydd av professor A.W. Malm i Göteborg. Han kallade den *Småfåglarnas vänner*. Ett flertal föreningar instiftades under de följande åren. Prinsessan Eugenie var en av initiativtagarna till den år 1882 bildade föreningen *Nordiska samfundet till bekämpande af det vetenskapliga djurplågeriet*. Samma år bildades *Djurvännernas nya förening* i Stockholm.

Syftet var att påverka – framförallt ungdomar – genom att sprida broschyrer, ha diskussionsaftnar, kurser och dela ut belöningar av olika slag. Så småningom blev målet för föreningarna att genom lagstiftning motverka djurplågeri.

I Kungl Myntkabinettets samlingar finns en ensidig medalj i vitmetall, 42 mm i diameter (SHM/KMK 28 902), präglad för Djurvännernas nya förening. På medaljens mittparti under ett enkelt växtornament står devisen BARMHÄRTIGHET MOT DJUREN. Föreningens namn DJURVÄNNERNAS NYA FÖRENING är skrivet utmed kanten och avslutat med ett enkelt växtornament. Medaljen är enkelt utförd och kan möjligen ha utdelats som belöning eller försålts till förmån för föreningen, kanske för att finansiera kurser, skrifter och belöningar.

Eva Wiséhn

Medalj präglad för Djurvännernas nya förening. Foto: RIK foto.

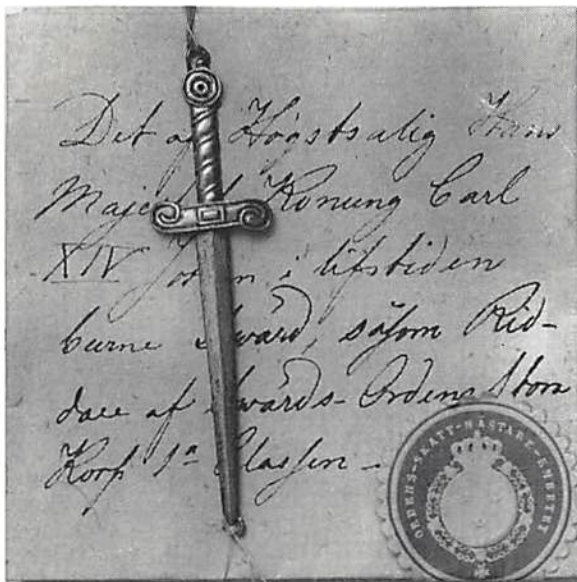
200-åriga krigsutmärkelser – till jubileet

Av Leif Pålsson

Et 200-årsjubileum, som inte bör lämnas obeaktat, var nyligen aktuellt. Under 1788–90 års ryska krig tillkom ej mindre än tre olika krigsutmärkelser, nämligen dels den 23 juni 1788 en ny värdighet uti Svärdsorden under namn av *Riddare med stora korset* (fig. 1), dels den 28 maj 1789 silvermedaljerna *För tapperhet i fält och för tapperhet till sjöss* (fig. 2 a-b), och dels – genom en kungörelse av H. K. H. Hertigen och Storamiralen (sedermera Carl XIII) – den 18 juni 1789 ett förtjänsttecken för "Udelande ibland Flottans Särade och Tappreste Stridsmän, hvilke synnerligen distinguerat sig" (fig. 3 a-b). Statuterna för sistnämnda är senast avtryckta såsom bilaga 1 till min uppsats "Svenska krigsdekorationer", *Meddelande XXXXI–XXXII Armémuseum 1980–82*, Stockholm 1984, s. 216–7 (jfr hänvisningar till tidigare behandling i not 1 på s. 213).¹

Vår särskilda krigsorden, de båda (sedan 1814) riddarvärdigheterna med stora korset av Kungl. Svärdsorden, författningsreglerades senast i 1952 års ordensstadgar (fastställda den 22 mars), 44–48 §§². Därvid ändrades den tidigare beteckningen "riddare med Svärdsordens stora kors av andra klassen" till enbart "riddare med SO:s stora kors" i konsekvens med vad som samtidigt företogs beträffande de fredstida kommandörs- och riddaregraderna.³ Det må ifrågasättas, huruvida ej i detta fall i stället åstadkommit en oklarhet, eftersom "riddare med SO:s stora kors" i första hand bör uppfattas såsom en särskild kategori eller avdelning inom orden, i sin tur uppdelad i två klasser; en återgång till tidigare tillämpad terminologi därvidlag bör således för undvikande av tvetydighet ske, i synnerhet som någon utnämning enligt 1952 års stadgar aldrig ägt rum.

Riddarna med SO:s stora kors ha presenterats i dels kapitlet "Hjältarnas hederstecken" i Henning Stålhane, *En misslyckad kungamidlag*, Stockholm 1937, dels en riddarlängd i Karl Lofström, *Sveriges riddarordnar*, Stockholm 1948, standarduppl. s. 547–551 (text s. 307–13). Det senaste bidraget till värdighetens histo-

1. Det av Carl XIV Johan burna "svärdet" (dock i verkligheten buret med spetsen uppåt) som riddare av Kungl. Svärdsordens stora kors 1:a klassen. Förminskad. Livrustkammaren.

ria är av den amerikanske ordensforskaren L. Richard Smith, Redondo Park, CAL., i artikeln "The lore of the little swords", *The Medal Collector. Official publication of The Orders and Medals Society of America*, 35:11, November 1984, s. 1, 15–21, och 36:6, June 1985, s. 12–22, vari även meddelas vissa kompletteringar och rättelser till Lofströms längd.⁴

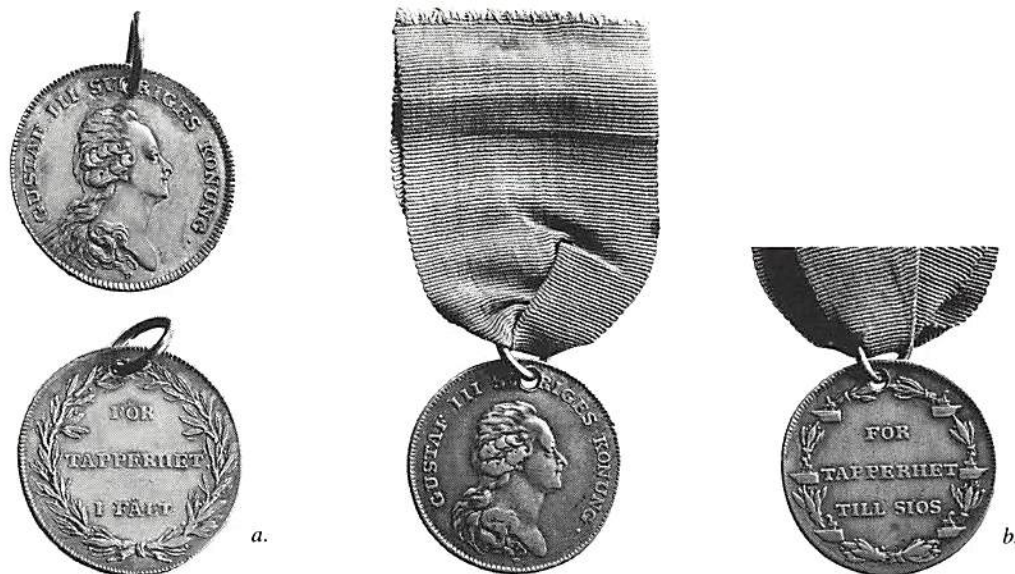
Fastän insignierna nytillverkades inför utnämningen av dåvarande fältmarskalken, sedermera marskalken av Finland friherre Gustaf Mannerheim till riddare med Svärdsordens stora kors av första klassen år 1942, har märkligt nog endast tidiga 1800-talsinsignier avbildats i efterföljande standardverk såsom Lofströms ovannämnda (s. 323 och 325), Arvid Berghman, *Nordiska riddareordnar och dekorationer*, Malmö 1949 (s. 165), och Fredrik Löwenhielm, *Svenska ordnar och medaljer*, Stockholm 1987 (s. 25). De synas endast – med vissa undantag – ha avbildats tillsammans med nyhetsnotisen i samtida dagspress.⁵ "Andra klassens" bröstdekorations, de korslagda svärdens, finns ej i modern utformning.

Med anledning av 200-årsminnet återgives nedan en artikel av framlidne hovintendenten Karl Lofström i *Svenska Dagbladet* den 17 mars 1942, s. 5, sp. 2–3.⁶

En av världens säregnaste ordnar

Fältmarskalken Mannerheims utnämning till riddare med Svärdsordens stora kors är en av de mest uppseendeväckande svenska ordensförklänningar, som på mycket länge ägt rum. Denna grad inom Svärdsorden är en av världens i både yttre och inre bemärkelse mest säregna, ingalunda att förväxla med kommandör med stora korset av samma orden.

Graden instiftades av Gustav III samma dag, den 23 juni 1788, som han begav sig över till Finland för att begynna sitt ryska krigsäventyr. Enligt de ursprungliga stadgarna skulle denna grad icke kunna utdelas annat än, "då Riket är stadt i örlog" eller "kunna vinnas utan genom värligliga Krigsbedrifter uti Rikets tjänst". Den var avsedd uteslutande för det högre befälet och icke ens konungen själv – de svenska ordnarnas herre och mästare han så var – fick "denna Gradens Ordenstecken antaga, innan segern krönt Dess vapen". Till en

2. Gustaf III. För tapperhet i fält (a) och För tapperhet till siös (b), den senare med originalband (blått). Silver, skala 1:1.
Foto ATA. Ur Kungl. Maj:ts Ordens samlingar (Kungl. Slottet).

början hade graden endast en klass, vars dekoration utgjordes av Svärdsordens riddartecken – dock i något större format, därav namnet riddare med stora korset – vilket i kommandörbands bars om halsen. För kommandörer av Svärdsorden, som hedrades med den nya graden var stadgat, att de dessutom på vänstra sidan av bröstet skulle bära ett i silver broderat, upprättstående litet svärd, vilket även tillkom motsvarande serafimerriddare att bära under kraschanen. De nyssnämnda kommandörerna hade vid denna tid icke någon kraschan, som då enbart var förbehållen kommandörerna med stora korset, och dessa senare skulle, om de samtidigt innehade den nya graden, bära två broderade små korslagda svärd fästade vid kraschanens undre spetsar.

Under koalitionskriget mot Napoleon utdelade emellertid Karl Johan denna särregna dekoration även till åtskilliga av de förbundna furstarna och fältherrarna, och med anledning härav befanns en uppdelning av graden i två klasser önskvärd, som också den 14 juli 1814 kom till stånd. Och nu infördes den ändringen, att endast första klassen skulle bära det lilla svärdet på bröstet, medan halskorset bibehölls för bägge klasserna och av andra klassen bars utan svärd. Först 1844 gjordes det tillägg, att andra klassen på bröstet skulle bära de två korslagda svärderna, men nu fristående.

För erhållande av första klassen erfordrades minst generalmajors värdighet samt att i batalj eller under belägring ha fört befäl över en arméfördelning och för andra klass minst majors värdighet, respektive bataljonschefsbefäl. Uppdelningen i en första och en andra klass fick också retroaktivt verkan med ty åtföljande nedflyttning för alla under generalmajors värdighet, naturligtvis till stor förtret för de tappra och dugliga män, som fått den odelade graden.

Inalles har graden kommit 72 svenskar till del, däribland utom Gustav III själv, storamiralen hertig Karl och kronprins Karl Johan (se fig. 1), konteramiralen O. H. Nordenskjöld, generalmajor C. B. von Stedingk, generallöjtnant P. B. von Platen, översten greve C. P. von Schwerin, översten greve G. Wachtmeister, fältmarskalcken greve Mejerfelt, Gustaf Mauritz Armfelt, generalen friherre H. H. von Essen, generallöjtnanten friherre E. E. von Vegesack, överstelöjtnanten F. R. von Stokenström och frih. C. H. Posse, Carl Johan Adlercreutz och Georg Carl von Döbeln. Av utlänningar märkas kejsar Alexander av Ryssland, Fredrik Wilhelm III av Preussen och kejsar Frans I av Österrike, fältmarskalcken Wellington o.a. Den siste svensk som fått denna grad var generalamiralen friherre Victor von Stedingk, som egendomligt nog fick vänta i

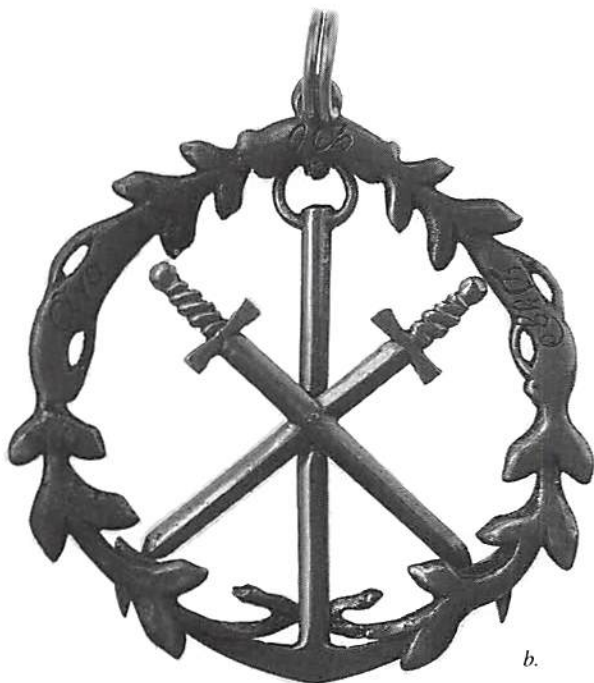
27 år till 1817. Den siste kvarlevande var generalmajoren friherre Bror Cederström, segraren vid Bornhöft, som avled först 1877 – i förbigående påpekat morfar till prinsessan Ebba Bernadotte. Den sist till riddare med Svärdsordens stora kors utnämnde var kejsar Napoleon III, som blev det 1861. Denna utnämning väckte på sin tid stort upseende, alldenstund stadgarna då ännu föreskrev, att en utlänning endast som svensk allierad i ett krig kunde få den. I de nu gällande stadgarna är denna klausul emellertid borttagen och där står endast, att graden kan tilldelas utländska fältherrar, som på synnerligen framstående sätt utmärkt sig under krig. Och detta stämmer ju i sällsport mån in på den finske fältmarskalcken, vars hedrande med Sveriges förnämsta krigsutmärkelse förvisso är en gård av hela svenska folkets beundran och hängivenhet.

Den förut inom alla våra ordnar för samtliga deras grader obligatoriska dubbingen upphävdes som bekant år 1864 – med ett undantag, nämligen för riddare med svärdsordens stora kors, vilka alltså skola dubbas, helst inför fronten av konungen personligen eller av någon prins eller annars högste befälhavaren. Det är tydligen detta hedrande uppdrag som nu kommit på prins Gustaf Adolfs lott.

Kl. L. (öfström)

a.

b.

3. Hertig Carl av Södermanlands distinktionstecken för flottan av a. 1:a graden i silver med bevarat band i hertigens (Södermanlands) färger (gult och svart). b. 2:a graden av förgylld silver. Förstorad. Livrustkammaren.

Noter

¹ Se även *Forum navale*, (1977), s. 120-134. - Jfr Försvarsstaben 1974-03-28, Fst beteckning PV 980: "I svar därifrån (= marin staben) har framhållits, att såväl medaljer som bestämmelser onekligen är föråldrade, men att man ej kunnat finna, att bestämmelserna är upphävda. Något revision av bestämmelserna är för närvarande ej förutsedd".

² KDK 51 (1951 års krigsdekorationskommitté) har undvikit att på ett logiskt sätt inplacera vår högsta krigsutmärkelse i sitt förslag till krigsdekorationsystem; jfr finländska Frihetskorsets Mannerheim-kors, vars första klass i praktiken reserverats för fältherrar, men andra klass bl a såsom belöning för utomordentlig tapperhet kan förlänas krigsman oberoende av hans grad, och tyska Järnkorsets riddarkors. Gällande ordensstadgar böra motsvarande revideras. - Den av KDK 51 föreslagna inskriptionen på guldmedaljen "För tapperhet i krig" är ologisk från språklig synpunkt, eftersom tapperhet i vedertaget språkbruk

enbart är en *krigisk* bedrift; en teoretisk pendang "För tapperhet i fred" vore ju helt omöjlig! Denna guldmedalj låter sig svårigen inplaceras på ett naturligt sätt i ett system, där RmstkSO vore högsta tapperhetsutmärkelse, om den ej blott bleve en subsidiär dekoration för upprepade förtjänster, t ex motsvarande marskalkstaverna för den, som för andra gången förlänas Mannerheim-korset av 2. klass (jfr Frihetsmedaljens 1. klass med rosett på bandet, endast förlänad en enda gång - 1940 till vinterkrigets överbefälhavare, fältmarskalken, friherre Mannerheim).

³ *Kommentar* till vidtagna mera väsentliga ändringar i 1902 års ordensstatuter (osign. maskinskr. från sekreterareämbetet vid KMO): -8, 41, 52 o. 56 §§. - Beteckningarna "kommendör av andra klassen", respektive "ridhare av andra klassen" ändras till "kommendör" respektive "ridhare". - I en skrivelse den 17 februari 1950 till ministern för utrikes ärendena har dåvarande ambassadören i Oslo, friherre J. Beck-Friis, med exem-

pel hämtade från finskt och norskt ordensväsende framfört ifrågasvarande förslag. Synpunkten att det icke i onödan skall poängteras att fråga är om ordens-tecken av andra klassen får anses riktigt. De ändrade benämningarna ha därför använts i förslaget till statuter.

⁴ Jfr Anders Ringberg, "Das Gelbe Band - Der Königlich-schwedische Schwertorden", *Orden & Militaria Journal* (München), 3, nr 20, März 1977, s. 430 och 445.

⁵ T ex SvD 17/3 s. 3, 19/3 s. 3 (foto av överlämmandet); St-T 17/3 s. 1 och 21 (art. av Christer Jäderlund); NDA 17/3 s. 5 (art. av sign. H/S.). - I modern tid endast odad. finsk tidskriftsart. "Tähdet välkyvät Marskin kodissa" av sign. I. T.:nen, s. 11, och plansch på s. 212 i *Meddelande XXXXI-XXXII Armémuseum 1980-82*.

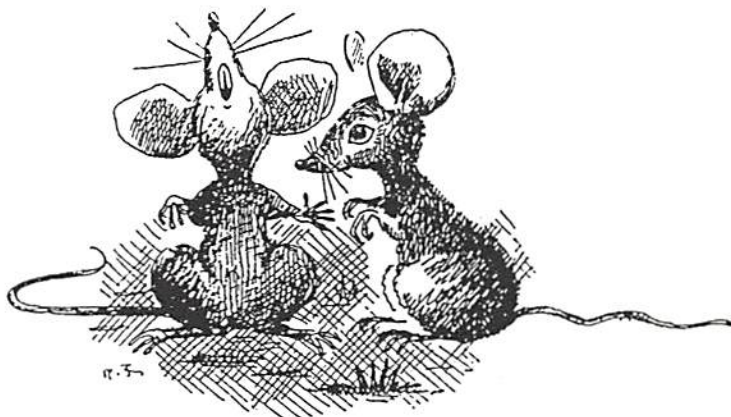
⁶ Jfr reportage i SvD 18/3 s. 3 och 9; St-T 18/3 s. 1 och 5, 19/3 s. 1 och 6 ("dagens press", citat ur Östergötl. Dagbl. och NDA); 18/3 s. 4 (ledaren "Finlands främste soldat"). □

Ännu en mushistoria

Avundsjukan tar sig olika uttryck i skilda tidsåldrar och samhällsmiljöer. För att inte i förstone behöva medge att grannen är så mycket duktigare och framgångsrikare än man själv, vill det till att man hittar en bra förklaring. Det har sagts att ett stort antal anonyma anmälningar sker till skattemyndigheterna om grannars plötsliga rikedom. Den avundsjuke vill förstås se en annan orsak till grannens ekonomiska framgångar än att denne av egen kraft har lyckats här i livet, t.ex. skattesmitning, arv, lotterivinster.

Att uppkomsten av vissa skattesågner kan ha sin grund i sådan avundsjuka skriver Jan-Öjvind Swahn under rubriken *Skatter, drakar och gastar* i sin bok *Häxor, tomtar, jättar och huldror. Stockholm 1964*. När Swahn reste i Sunnerbo i södra Småland för att teckna upp folkminnen slog han sig i slang med en bonde på vägen. De kom att tala om en vacker och välbärgad gård i närheten. Detta var nu inte bondens gård, och vid jämförelsen kände denne att han måste förklara, varför grannens egendom var så mycket mer välskötta än hans egna. Bonden berättade då följande historia om hur det hade gått till när släkten på den andra gården blev förmögen.

Jo, så det var så att en gång så var det två drängar på en gård där i trakten som var ute i markerna och arbetade. Så skulle de till att vila middag en stund, och då gick de och la sej i en liten skuggig och sval trädunge nere vid en bäck. Den ene drängen somnade med detsamma, medan den andre satt och tänkte på ditt och datt. Rätt som det var fick han se nånting alldeles besynnerligt. För ur den vidöppna munnen på hans sovande kompis stack en liten mus ut nosen, och när den hade vädrat litet runtomkring, hoppade den ut ur gapet på den snarkande drängen, ner på bröstet och därifrån ner på marken, och sen kilade den iväg ner mot bäcken. Den andre drängen blev förstuds nyfiken på musen och sprang efter för att se vart den skulle ta vägen. När den hade kommit fram till bäcken sprang den oroligt av och an, som om den försökte hitta ett ställe att ta sig över på. Då tog drängen en enestör och la tvärsöver vattnet. Musen sprang genast ut på staken, men när den var nästan över på andra sidan, slant den och trillade i vattnet. Den tog sig emellertid i land och sprang vidare på andra sidan – och drängen efter. Strax i närheten låg ett

gammalt stenrös och där smet musen in bland stenbumlingarna och försvann. Drängen väntade en god stund, och så småningom kom musen ut ur stenhögen, sprang tillbaks samma väg som den kommit, tog sig över bäcken, hoppade upp på den sovande mannen och slank in i hans mun igen.

En liten stund senare vaknade han som sovit och började berätta för sin kamrat om en egendomlig dröm som han hade haft. Han hade drömt att han var ute och gick i en väldig skog, och när han kom ut ur skogen, stod han vid stranden av ett hav, så stort att han knappt kunde skymta den motsatta sidan. Han gick fram och tillbaka längs stranden för att försöka hitta någon möjlighet att ta sig över, och då hade han plötsligt fått syn på en lång stock som låg som en bro över havet. Den hade han gått över på, men när han nästan var kommen över till andra sidan sjön, halkade han och föll i vattnet och fick vada den sista biten in till land. Där hade han råkat på ett ofantligt stort berg av väldiga klippblock. Han hade gått in i berget mellan blocken, och långt där inne hade han träffat på en förfärlig massa guld och andra dyrbarheter. Tänk, sa han, om man bara hade haft en liten del av allt det som låg där.

Den andre drängen förstod nu hur det hängde ihop med drömmen och musens vandring in i stenröset. Särskilt som drömmarens byxben hade blivit alldeles våta upp över knäna. När nu allt annat stämde så kanske också skatten fanns där. Han tog kamraten med sig till stenröset, och med spett och spadar grävde de sig djupt ner i högen, ända tills de så småningom hittade en stor skatt som de delade sinsemellan. Den ene, han var en riktig slarver som snart gjorde sig av med alltihop, men den andre, han köpte sig den där gården och pengarna räckte till för att folket där ska vara rika än i denna dag.

Historien var naturligtvis inte påhittad på stående fot utan ingår i vårt lands levande folktradition och har medeltida anor. Se även den av Ian Wiséhn på sid 61 i förra numret av SNT återgivna sägnen om *Musen som delade ut guldmynt*. Där handlar det om musen som skattväktare. Men i den här nedtecknade berättelsen finns ytterligare en aspekt på det lilla djuret som människans materialiserade själ, som kryper ut ur den sovandes mun. Detta är en typ av traderad sägen som går långt tillbaka och är utbredd även utanför vårt lands gränser i både tid och rum.

MGL

Medaljen över kronprins Karl Augusts död

Kronprins Karl Augusts död - medalj graverad av Carl Enhörning 1810. Foto: RIK-f.

Den danske hertigsonen Christian August, i Sverige kallad Karl August, skulle förnya det svenska kungahuset. Eftersom Karl XIII saknade egna barn hade Karl August valts till svensk tronföljare 15 och 18 juli 1809. Man hoppades att kronprinsen skulle lyckas lösa den politiska kris och stilla den sociala oro som hade utvecklats 1809 i samband med avsättandet av Gustav IV Adolf och förlusten av Finland. Kronprins Karl August hann dock inte så mycket i sin nya roll. Den 28 maj 1810 skulle kronprinsen inspektera de mörnerska husarerna på Qvidinge hed i Skåne. Ett ögonvittne berättar:

Strax efter ankomsten till Qvidinge steg kronprinsen, omgifven av sina förtrogna, Sparre, Holst och Forsell m.fl. omkring kl. 2 e.m. till häst. Efter att vid pass 20 minuter hafva besett truppernas rörelser, maktade H.K.H. i följd af en plötsligt påkommen svindel, ej styra hästen, vilken sträckte av i fullaste galopp, under det att ryttaren började vackla på hästen, förlora stigbyglarna och slutligen lät tyglarna falla. Sedan ritten på detta sätt fortfarit några hundra alnar, föll kronprinsen baklänges på venstra sidan af hesten, vilken lopp sin väg. De af sviten närvarande skyndade genast till hjälp och funno Kron-Prinsen liggande afdånad på marken; Öfverste-Lieutenanten Holst upplöste halsduken och Ryttmästaren Hägg hämtade vatten i en handske, hvilket sednare jemte bränvin användes för att återkalla lifsandarna, emedan man i början trodde Kron-Prinsen vara afsvimmad i följd af fallet; och på det

stormen, som denna dag var ganska stark, ej skulle skada den Höge Patienten, bildade Officerarne med sina kappor ett slags skyggd öfver honom. Lif-Medicus Rossi, som blifvit tillkallad, försökte nu alla möjliga medel att återbringa Kron-Prinsen till lifs, men förgäfves.

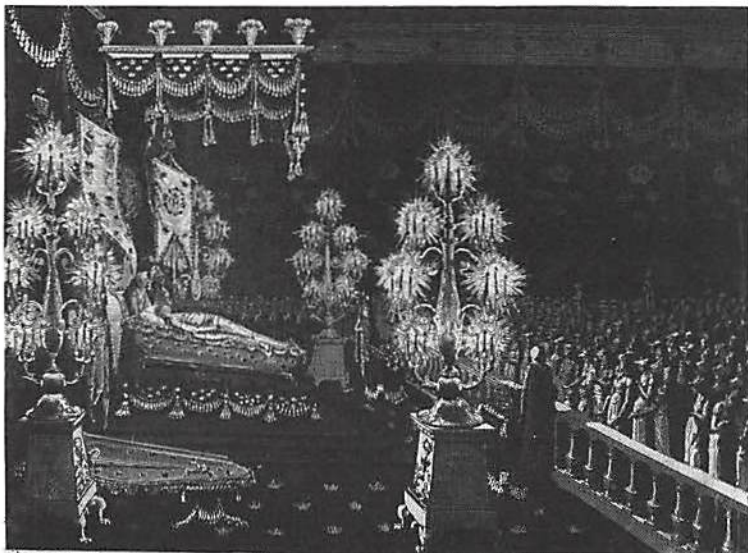
Kronprins Karl August levde endast under ytterligare ett tiotal minuter. Efter Karl Augusts hastiga bortgång spreds snabbt ryktet att han inte dött en naturlig död genom slaganfall utan blifvit mördad av gustavianerna. Dessa misstankar ledde till det ohylliga pöbelupploppet i Stockholm, då den främste gustavianen Axel von Fersen lynchades och slets i stycken.

Mordet på Fersen har i olika sammanhang beskrivits. Vid sidan av denna händelse fortsatte liktåget mot slottet. Hur denna skulle ske hade förordnats av en kungörelse från Överståthållareämbetet av den 16 juni 1810: "Onsdagen den 20 i denna månad klockan 12 på dagen införes Högtsalig H.K.H. Kronprinsens lik ifrån Liljeholmen till K. Slottet, varvid processionen sker Hornsgatan utföre öfver Röda Slussen, Stora Nygatan fram till Riddarhustorget och Storkyrkobrinken uppføre". Tre dagar stod kronprinsens lik på lit de parade på slottet. Värmen var stark och man sökte med is hejda förruttelsen. Ett stort antal soldater fanns utposterade runt slottet. Märta Helena Reenster har i sin dagbok beskrivit hur hon besåg det kungliga liket:

25 Junii. Måndag. Klockan 1/2 till 11 furo min Son, Jag och Boberg i Chajser till Staden att få se vår saknade Kronprins på sin liksäng, därtill jag förhjälpes af en Lieut: Wigeljstjerna, något sednare kom Hans Abr: efven in i expositions salen, hvarest man i hastighet och utanför skranket, oagadt oändelig många ljus, ej såg stort. Prinsens ansigte var mörkt som gammal mahogyni och var svept i Seraphimer dräkt, men mest syntes dess med Ljusblått Sammet och breda guldfransar prydda kista".

Inga kastpenningar utslängdes under begravningståget genom staden. Däremot utdelades mängder med mynt, i lägre valörer, till människorna på gatan med uppmaningen att ge sig på "Räfvorne" eller "räfvatroppen" som Fersen och gustavianerna kallades. Drottning Hedvig Elisabeth Charlotta berättar om detta i sin dagbok. Enligt drottningen hittades kopparslantar i stor mängd på gatorna. "utvisande att penningar utdelats bland folket."

En medalj präglades i all hast till begravningen. Som alltid var den flitige medaljgravören Carl Enhörning (1745-1821) framme. Den ordinarie medaljgravören vid Kungl. Myntet, Lars Grandel, var alltför långsam och därmed lämnades fältet fritt för Enhörning. Han kom också att bli Gustav IV Adolf-epokens mest anlitade medaljgravör. Först under hans senare år framträdde Mauritz Frumerie, hans egen elev, som konkurrent om

H.K.H. Sveta Rikes Kron-Prins CARL AUGUSTS Lik på Riketssalonen i Lik-Salonen

Kronprins Karl August på lit de parade på Stockholms slott, juni 1810. Akvatintgravyr av C. G. Eckstein. Bilden ingår i Schering Rosenhanes Bibliotek (nr 160) som ägs av Vitterhetsakademiens bibliotek. Foto: ATA.

uppdragen. Som alltid är medaljgravörer beroende av samtidens händelser. I detta avseende hade Enhörning tur. Under hans yrkesverksamma tid skedde många dramatiska händelser, täta tronväxlingar och många stora statsceremonier. Enhörning höll sig alltid framme och när händelser saknades inom landet blickade han ut över gränserna. Text tillverkade han på spekulation enkla små medaljer över Marie Antoinette, Robespierre och Napoleon. Kanske hade han själv en radikal politisk inställning. Ett allmänt omdöme är att han var ojämn i sin konst, med vissa höjdpunkter, tekniska brister och med tiden avmattning.

Enhörnings medalj över Karl Augusts död präglades enligt Rikets Ständers beslut vid 1810 års riksdag och överlämnades, på samma gång som adoptions- och hyllningsmedaljen över Karl August, till den kungliga familjen. Medaljen mäter 58 mm i diameter och finns i guld och silver. Den har följande utseende:

Åtsidan visar kronprinsens bröstbild, i militär uniform med styv hög krage. Omskrift i halvcirkel: CAROLUS AUGUSTUS REGN. SV. PRINC. HEREDIT. (i svensk översättning: Karl August, Sveriges rikets kronprins). Under bysten finns konstnärens namn utskrivet. Frånsidan visar en likkista med en furstlig krona

på locket. Två fasces vilar mot kistans fundament och vid sidorna lutar två nedvända, slocknande facklor. Omskrift i halvcirkel: VIRTUS QVAM BREVIS ILLA FUTIT (i övers.: Hur kort var inte denna tapperhet! – Cit. från Ovidius: Fasti I, 598). I exerguen finns texten: IN MEMORIAM DEFUNCTI ORDD. REGNI MDCCCX. (Rikets ständer till minnet av den hädangångne.)

Litteratur

Erixon, S. m fl (utg.), *Årstadagboken av Märta Helena Reenstierna*. Del I 1793–1812. Stockholm 1946, s. 427.

Hildebrand, B. E., *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer*. Vol. II, Stockholm 1875, s. 315–16.

Klercker, C. af (red.), *Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok*, VIII 1807–1811. Stockholm 1939, s. 559.

Malmström, O., *Kronprinsen Karl Augusts död*. *Ord och Bild*, Stockholm 1909, s. 497–504.

Rasmusson, N. L., Carl (Carlsson) Enhörning. *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Band 13, Stockholm 1950, s. 733–38.

Sather, L. B., Karl August. *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Band 20, Stockholm 1973–75, s. 707–09.

Anon. *Tankar i åtskilliga ämnen af Svenska Kron-Prinsen Carl August... Jemte korrtä berättelser om Högberänte Furstes död och om det så kallade Fersiska mordet*. Stockholm 1832. *Ian Wiséhn*

Ur dödsboet efter en storsamlare säljes numismatisk originallitteratur.

Ahlström, Appellgren, Bendixen, Berch, Bergsöe, Bildt, Bolin, Brenner, Bruun, Bukowski, Davenport, Dolley, Falck-Muus, Finis Granis, Gillberg-Heland, Hallberg, Hallenberg, Hanselli, Hauberg, Havercampus, Hede, Hildebrand, Hill, Hintze, Hirsch, Holmberg, Keder, Lagerqvist, Lindgren, Malmer, de Mechel, Oldenburg, Olsén, Ossbahr, Platbardzdis, Rasmusson, Rymi, Schou, Seaby, Seltman, Snoilsky, Stiernstedt, Tingström, Tornberg, Wilcke med många flera. Periodica såsom: NNÄ, NNUM, NFM, NM. Lagerlistor och auktionskataloger bl. a. Boberg, Hirsch, Holmberg, Högberg, Moneta, Palmund, Pedersen samt div. särtryck och småskrifter.

ANTIKBODEN HB

MYNT & VAPEN

Kyrkogatan 2
222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00
Pg. 461 61 61-8

KÖPER SÄLJER VÄRDERAR

Kvalitetsauktioner
två gånger per år

B. AHLSTRÖM MYNTHANDEL AB

Normalmstorg 1, 1 tr.
Box 7662 103 94 STOCKHOLM
Tel: 08-10 10 10 Fax: 08-678 77 77

RECENSIONER

Peter Spufford: Money and its Use in Medieval Europe. Cambridge University Press 1988. XIV + 467 s.

R. H. Britnell: The Commercialisation of English Society 1000-1500. Cambridge University Press 1993. XIV + 273 s.

Numismatiken har ibland kritiserats för att alltför mycket ägna sig åt myntens yttre, och därmed försumma att också analysera deras ekonomiska betydelse och funktion. Denna kritik mot numismatiken har varit såväl intern som extern, och Spuffords stora arbete om myntens och myntcirkulationens historia genom medeltidens tio sekler är avsett att fylla det tomrum som länge förrevarit mellan numismatik och ekonomisk historia.

Det empiriska underlaget är kolossalt till omfattning och överskådligt redovisat i form av bl a kartor, tabeller och diagram, och tyngdpunkten ligger på Västeuropas mest ekonomiskt utvecklade områden under medeltiden. Norditalien, England och Frankrike tilldelas således stort utrymme, medan länder som Skottland, Polen och Sverige behandlas med lättare hand (med undantag för vikingarnas kommersiella aktiviteter). Det är bara att konstatera att Sverige och övriga Norden ses som en avlägsen utlöpare till den nordtyska Hanse-ekonomi. Denna beskriver Spufford som en primitiv kontrast till bokens hjältar, d v s bankirerna och köpmännen i Norditaliens blomstrande städer. I allt väsentligt ett synsätt som har bra på fötterna, är väl bäst att tillägga.

Att - som redan antyds i boktiteln - sätta in de medeltida mynten i en ekonomisk kontext är den röda tråden i Spuffords bok. Författaren lägger stor vikt vid hur tillgången på mynt såg ut i västra Europa. Redan under de mörka århundradena efter Västroms fall tycker sig Spufford ses avsevärda skillnader i mynttillgången mellan olika sekler, och detta är en variabel han anser vara av största betydelse för den ekonomiska utvecklingen. Bildligt talat kan man säga att samhällets myntstock åker berg och dalbana och orsaken till dessa svängningar i myntstockens storlek är enkel enligt Spufford. Allt beror på tillgången på silver, som i sin tur beror på om någon eller några gruvors produktion i Europa är i stigande eller avtagande.

För Spufford är den goda tillgången på mynt en viktigare motor i högmedeltidens ekonomi än befolkningsökningen (tex s 375 f). När således exploateringen av östra Tysklands silverberg - det berömda Freiberg - startade på 1100-talet, var det enligt Spufford en förutsättning för den kommande expansionsperioden i Europas ekonomiska historia. Spufford anser med rätta

att denna epoks ekonomiska framsteg var av enastående omfattning och han döper epoken fyndigt till "det långa 1200-talet" (1160-1330).

Att stora delar av såväl landsbygdens som städernas ekonomi i Europa kommersialiseras under högmedeltiden, var således enligt Spufford endast möjligt tack vare den väldiga strömmen av silver från Tyskland till Europas många myntverk. Men den stora myntstocken var också en förutsättning för de viktiga innovationer som gjordes inom den finansiella sfären med dess alltmer förfinade tekniker för kredit. Exempelvis skulle växeln aldrig ha sett dagens ljus utan den rikliga tillgång på mynt som karaktäriserade 1200-talets norditalienska städer (se tex s 254 f).

Konsekvent menar Spufford vidare att precis som att högmedeltidens expansion berodde på en riklig ström av silver, berodde senmedeltidens kris på att denna ström avtog för att slutligen upphöra helt. Det monetära system vi möter på 1400-talet är dock av mer komplicerat slag än tidigare, dels på grund av en renässans för guldmynten (tack vare ungerska fyndigheter), dels på grund av framväxten av sk "svarta" småmynt i mindre ädla metaller än guld och silver. Dessa tre myntslag - guldmynt, silvermynt och svarta mynt - representerade såväl var sin nivå i ekonomin som i kreditväsendet.

Spufford menar att den senmedeltida krisen utmynnade i en ren "silversvält", vilken innebar att Europas mest avancerade länder gick över från silver- till guldstandard för ekonomiska beräkningar. Efter det absoluta bottenåret 1464 förbättrades dock tillgången på ädla metaller i Västeuropa raskt, vilket innebar att myntningen och ekonomin kunde ta fart på allvar igen. Orsaken till förbättringen berodde delvis på nya fyndigheter, men också på förbättrad teknik som möjliggjorde bearbetning av gamla övergivna gruvhål.

Spuffords epos om de medeltida mynten har alla chanser att bli en klassiker och ett standardverk - och då inte bara för numismatiker utan för alla som intresserar sig för den medeltida ekonomin. Av det följer givetvis inte att man behöver dela författarens alla djärva idéer och generaliseringar. Tex att kommersialiseringen kring år 1300 gått så lång som Spufford hävdar, eller att myntstocken är den viktigaste variabeln i den högmedeltida ekonomiska utvecklingen.

Det andra verket har åtskilliga beröringspunkter med ovanstående bok om de medeltida myntens historia. Det är skrivet av R. H. Britnell och det är ett ekonomiskt-historiskt arbete om Englands väg från ett feodalt till ett mer kommersialiserat samhälle. Britnells låter sin framställ-

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 - 18.00
Lördagar 10.00 - 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-11 50 81

ning starta redan före slaget vid Hastings, och han konstaterar raskt hur osäkra de saxiska begreppen som rörde handel och marknad var. Kanske således att det normandiska styret hjälpte till att klargöra ett och annat i England, menar Britnell i förbigående i avsnittet om perioden 1000-1180 (s 16).

I bokens inledning stryker Britnell under att marknadsbegreppet - såsom vi använder det - var okänt för medeltidsmänskan och att marknaden kan ses som ett allokeringssystem lika väl som "en social konstruktion byggd under århundraden, delvis av privatpersoner, delvis genom regeringsingripanden" (s 2). I realiteten var också de engelska marknadsplatserna en brokig samling företeelser med spontana marknader, kungliga marknader, adliga marknader o s v i ett mönster som mest liknar ett lapptäcke. Kommersen under äldre medeltid utgjordes till övervägande del fortfarande av byteshandel enligt Britnell, ty den engelska myntstocken var ännu liten (s 29 f). Till förtjänsterna med denna bok hör en tabell som uppskattar hur mycket ädelmetall i myntad form som cirkulerade i England mellan åren 1324 och 1544 (s 180).

För högmedeltiden (1180-1330) sällar sig Britnell även till de forskare som är tveksamma till att demografiska faktorer spelade den avgörande roll för den ekonomiska utvecklingen som ibland framkastas. Vad Britnell främst är ute efter är att spåra den moderna kommersens ursprung och han finner att framsteg görs inom en mängd områden såsom lönearbete, rationellt ekonomiskt kalkylerande och lagligt svängrum för entreprenörer och kapitalister. För Englands del är förstas den stora ullexporten - och den stadigt växande strömmen av pengar från kungens myntverk - också av stort intresse. Britnell letar efter - och finner - spår av ökad kommersialisering inom många områden under högmedeltiden, men han är samtidigt medveten om att samhället i mångt och mycket är kvar på ett feodalt stadium, där tvång snarare än marknad styr.

Utvecklingen är dessutom inte rätlinjig. Under senmedeltiden (1330–1500) bryts nämligen ekonomins modernisering av, och samhället genomgår en långvarig kris. Englands myntning och export av ull under 1400-talet faller således till bara en bråkdel av de värden dessa båda representerade under högmedeltiden (s 164 och 179 f). Krisen var så svår, menar Britnell i sitt slutkapitel, att England år 1500 kan synas mindre kommersialiserat än år 1300. Ett viktigt undantag rör dock den individuella friheten, vilken vuxit tack vare livegenskapens lösare band (s 228).

Britnell försöker i den legendariske Michael Postans anda att sammanfatta forskningen kring Englands krokiga ekonomiska utveckling under de femhundra år som föregår den nya tiden. Han lyckas också med detta och väjer varken för motsägelser i resultaten eller för andra tolkningar än de egna. Man kan som svensk bara beklaga att vi inte tillnärmelsevis har tillgång till en sådan väldig tåkt av källmaterial som det medeltida engelska samhället lämnat efter sig.

Bo Franzén

Doktorand i ekonomisk historia

Denna recension är i något annan form även inlämnad för publicering i Historisk Tidskrift.

Bernd Kluge: Hildenesheim und Mundbruc. Bischof als Münzherr. Vol 1, s 323-335, i: Bernward von Hildesheim und das Zeitalter der Ottonen. Katalog der Ausstellung Hildesheim 1993. Utg M Brandt och A Eggebrecht. Bernward Verlag, Hildesheim & Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1993. Vol 1, 645 s; vol 2, 524 s; illustr i färg. ISBN 3-87065-736-7 (Bernward Verl., museiutgåva); ISBN 3-8053-1567-8 (Verl. v. Zabern). Pris (vid utställningen) häft DEM 79:00; inb DEM 159:00.

Under biskop Bernward (993-1022) utvecklades det obetydliga, halvvägs mellan Hannover och Harz belägna, biskopsädet Hildesheim till ett av den dåtida kristna världens förnämsta kulturella centra, sitt utsatta läge i dess utkant till trots. Fast man icke känner till något kejsarligt myntprivilegium, i motsats till för andra sachsiska myntorter, var det tveklöst Bernward som lät slå biskopsdömet första mynt. De kända fynden av Bernwards mynt kommer uteslutande från platser utanför biskopsdömet: Skandinavien (främst Sverige) 25 fynd; västslaviska områden öster om Elbe 28 fynd; ostslaviskt-baltiska områden 4 fynd.

Bernd Kluge ger en detaljerad redogörelse för Bernwards myntprägling, som var förlagd till två myntorter, Hildes-

Foto: Eva Wiséhn, Hildesheim, november 1993.

heim (HILDENESHEIM) och Mundburg (MVNDBVRUC). Katalogen omfattar samtliga sjuttioåtta för Kluge tillgängliga exemplar.

Myntningen börjar i Hildesheim i nära anslutning till Bernwards tillträde som biskop. Den första trevande fasen utgörs av vissa av de för tiden vanliga "Otto-Adelheid-Pfennige", som kan tillordnas med hjälp av åtsidans legend *S/AN/C/T/A MARIA*. Maria var Hildesheims skyddshelgon. Den första fasen avslutas mellan åren 1000 och 1005.

Därefter vidtar en andra fas med större präglingsvolym. Nu har biskopen blivit säker i sadeln och pryder mynten med sitt namn och sin egen bild, med eller utan skägg. Åtsidans *HILDENESHEIM* anger präglingsorten.

Präglingen vid den andra myntorten, Mundburg, är mera intrikat. För det första känner man fortfarande inte till platsens exakta läge. Man vet endast att det var en borg i biskopsdömet nordöstra hörn, som Bernward lät anlägga som skydd mot närboende hedniska slaviska stammar. För det andra lät tre myntherrar samtidigt eller i nära tidsföljd slå mynt på platsen: biskop Bernward, den saxiske hertigen Bernhard och greve Henrik av Stade, som möjligen fungerade som underbefälhavare på platsen. På grund av likheten mellan namnen

Bernward och Bernhard kan ofullständigt präglade mynt lätt attribueras till fel myntherre, om identifieringen *PS (Episcopus)* resp *DX (Dux)* är oläslig. Genom identifiering av stampkopplingar kommer Kluge till resultatet, att även mynt för biskopen och hertigen torde präglats i Mundburg, vars fransidelegend är en mer eller mindre förvrängd form av *IN NOMINE D/OMI/NI AMEN* i stället för *MVNDBVRUC*. Däri inkluderar författaren hittills till Lüneburg lagda mynt av hertig Bernhard och troligen även mynt av greve Henrik, vars åtsida visar en välsignande hand. Präglarna varade endast 10-15 år, men uppnådde beaktansvärd volym. I motsats till den andra periodens mynt från Hildesheim är porträtten hos de i Mundburg präglade schematiska, för att inte säga groteska.

Bernd Kluges artikel är en liten men betydelsefull del i den helhetsbild av Biskop Bernwards tid, som den utomordentligt välgjorda utställningen förmedlar. Då detta referat trycks i SNT har den stängt sina portar, men den prisvärda dokumentationen i essäform (vol 1) och fullständig katalog i färg (vol 2) torde fortfarande finnas att köpa, för den som har vägarna förbi Hildesheim enklast på de även annars sevärdaste museerna Dom- och Diözesanmuseum samt Roemer- und Pelizaeus-Museum.

GM

Myntverket i Finland ger ut ogiltiga mynt

Myntreformen som inleddes år 1990 är nu genomförd. Den nya myntserien som formgivits av bildhuggaren Antti Neuvonen utgavs efter att den nya myntförordningen trädde i kraft 1.10.1993. Syftet med reformen var att för-
enhetliga de finska mynten så att de olika mynten och valörerna är lätta att skilja från varandra.

På myntserien har Antti Neuvonen fångat det som är karakteristiskt för de fyra årstiderna i Finland. Finlands nationalblomma, liljekonvaljen, på 10 pennismynten symboliserar våren. Den utrotningshotade Saimenvikaren och näckrosen på 5 marksmyntet avbildar sommaren. Tjädern och rönnen på det nya 10 marks bi-metallmyntet utgör symboler för hösten och björnen på 50 pennismynten för vintern.

Till denna myntserie hör också ett 1 marksmynt av metallblandningen CuNi25. Detta mynt skulle ursprungligen ingå i den nya myntserien. För undvikande av förväxlingar med mynt från grannländerna ändrades dock myntets metallblandning. Myntet har inget egentligt värde och det är närmast avsett för samlare och numismatiker.

Denna myntserie har en begränsad upplaga på maximalt 100 000 exemplar och den utgavs 15.11.1993.

Myntverket i Finland

Myntverket i Finland har gett ut ett ogiltigt 1-marksmynt 1993. Myntet i kopparnickel (Cu, Ni 25%) har diametern 22,25 mm och vikten 4,5 g. Det finns med i årssetet "Myntserien 1993 II" tillsammans med de giltiga mynten. Detta nya "mynt" hade redan börjat tillverkas när man upptäckte att det kunde förväxlas med den svenska 50-öringen i kopparnickel med diametern 22,0 mm och vikten 4,5 g (tillverkades tom 1991). Finland tvingades att ändra 1-marksmyntet till aluminiumbrons och vikten 5,0 g. Man bibehöll dock diametern 22,25 mm och bilden på myntet. De nya ordinarie finska mynten har följande data:

Valör	Metall	Diameter	Vikt
10 penni	Cu Ni25	16,30 mm	1,8 g
50 penni	Cu Ni25	19,70 mm	3,3 g
1 mark	Cu A 16 Ni2	22,25 mm	5,0 g
5 mark	Cu A 16 Ni2	24,50 mm	5,5 g
10 mark	Cu A 16 Ni2	27,25 mm	8,8 g
	Cu Ni25 (centrum resp kant)		

Alla dessa mynt ingår i den nya myntserien med helt nya motiv som delvis började ges ut 1990 men som blev komplett 1993. I och med denna myntserie har Finland till slut även fått landsnamnet och valören på svenska. Landet är nu SUOMI FINLAND och valören penniä/penni respektive markkaa/mark.

Utan landsnamn:
1 p – 1 mk 1918-1952

Soumen Tasavalta:
5 mk – 20 mk 1928-1952
1 mk – 200 mk 1952-1962 (gamla mark)
1 p – 1 mk 1963-1992 (nya mark)

Suomi Finland:
5 mk 1972-1992 (endast land på svenska)
10 p – 10 mk 1990-1993
(valör på svenska)

Jubileumsmynt:
1952 Suomi Finland, Olympia
1960 Soumen Tasavalta
1967 Suomi Finland, markkaa
1977 Suomi Finland, markkaa/mark
1989 Suomi Finland, mk

Övriga jubileumsmynt 1967-1992 har alla Suomi Finland men omväxlande valörbeteckning: markkaa, markkaa/mark, mk.

Det självständiga Finland började 1918 ge ut mynt helt utan landsnamn men med Finlands vapen för att senare övergå till SOUMEN TASAVALLTA. Det är först mycket sent som SUOMI FINLAND finns på mynten. Här följer en sammanställning av utvecklingen:

Finland har sedan myntreformen 1963 gett ut 18 olika ordinarie typmynt:

Valör	Metall	Diameter	Motiv
1 p	Cu	15,8 mm	S:t Hans-vapen
1 p	Al	15,8 mm	S:t Hans-vapen
5 p	Cu	18,0 mm	S:t Hans-vapen
5 p	Al	18,0 mm	S:t Hans-vapen
10 p	Al-brons	20,0 mm	Finlands vapen
10 p	Al	20,0 mm	Finlands vapen
10 p	CuNi	16,3 mm	Liljekonvalj
20 p	Al-brons	22,5 mm	Finlands vapen
50 p	Al-brons	25,0 mm	Finlands vapen
50 p	CuNi	19,7 mm	Björn
1 mk	Ag	24,0 mm	Finlands vapen
1 mk	CuNi	24,0 mm	Finlands vapen
1 mk	CuNi	22,25 mm	Finlands vapen
1 mk	Al-brons	22,25 mm	Finlands vapen
5 mk	Al-brons	26,3 mm	Isbrytare typ 1
5 mk	Al-brons	26,3 mm	Isbrytare typ 2
5 mk	Al-brons	24,5 mm	Säl
10 mk	Al-brons/CuNi	27,25 mm	Tjäder

Jan Alexandersson

Island

Islands riksbank har utgivit tre jubileumsmynt med anledning av att landet har varit republik i 50 år - 1944-1994.

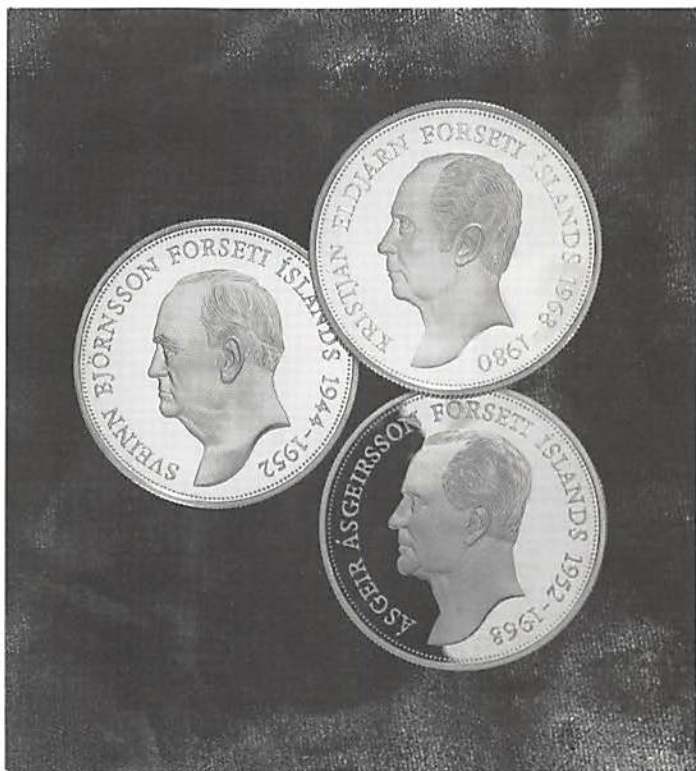
Mynten har valören 1000 krónur och är av silver (925/1000), mäter 39 mm i diameter och väger 39 gram. Sammanlagt utgavs 9000 myntset. Mynten är graverade av den isländske konstnären Thröstur Magnússon samt präglade hos Royal Mint i London.

På myntens fransidor avbildas tre tidigare presidenter:

Sveinn Björnsson, president 1944-1952
 Ásgeir Ásgeirsson, president 1952-1968
 Kristján Eldjárn, president 1968-1980

På myntens åtsidor finns Islands riksvapen.

IW

Norge

Nu är det dags också i Norge - en ny myntserie skall komma med ändrad design, vikt och storlek. Det blir 5 valörer, nämligen

- 20 kroner (kungaporträtt/vikingaskepp)
- 10 kroner (kungaporträtt/stavkyrko-tak)
- 5 kroner (det norska lejonet/fabeldjur från Urnes stavkyrka)
- 1 krone (kungens monogram/djrhuvud från Gokstadsskeppet)
- 50 øre (kungakrona/fabeldjur från Urnes-portal)

Som vi ser anknyter motivkretsen på frånsidorna helt till äldre norsk historia.

Utgivningen börjar 1994 med 20 kr och slutar med 1 och 5 kr 1999. SNT återkommer med närmare beskrivningar.

Nu har alla nordiska länder reformerat sina myntserier - utom Sverige! Sist som vanligt!

LLt

Nytt "m m m" för Sverige

Vid årsskiftet pensionerades riksbankschefen Bengt Dennis. Han efterträddes av Urban Bäckström. Detta betyder, att det som numismatiska kretsar brukar kalla myntmästarmärket ("m m m"), som utgjordes av bokstaven D = Dennis, kommer att bytas ut. Mynt med året 1994 får i stället ett B.

LLt

PRESSKLIPP

Elektronisk portmonnä ersätter kontanter

Elektronisk portmonnä har blivit ett begrepp i Finland och Avant är symbolen för de elektroniska pengarna. Tanken är att Finland på sikt skall ha ett öppet nationellt betalningssystem som gör att ingen behöver använda kontanter då mindre summor skall be-

talas. Istället skall allt från bilparkering, bussturer, telefonsamtal till kaffe och godis från automater kunna betalas med ett och samma smarta kort, ett Avantkort.

Bakom idén och utvecklingen av Avant ligger Setec Oy, ett dotterbolag till Finlands Riksbank och bland annat dess sedeltryckeri. Inom Setec finns en speciell avdelning för smarta kort. Där tillverkar man både kort och andra byggstenar som är nödvändiga för att genomföra Avant-konceptet.

Toimiraha Oy, ett dotterbolag till Setec, är ansvarig operatör för den riksomfattande elektroniska portmonnän.

En början till den finländska elektroniska portmonnän är ett nytt parkeringssystem som fungerar i Helsingfors sedan två månader tillbaka. Numera kan alla i Helsingfors köpa sig en egen parkeringsdosa med ett tillhörande uppladdningsbart smartkort.

Del av artikel, skriven av

Anna Wennberg

i Elektroniktidningen nr 6 1994.

SEDELNYTT

Frankrike

Banque de France började 1993 utge en ny 50 francs sedel. Den anknyter till litteraturrens värld och har följande utseende:

50 francs, 50 F Saint-Exupéry - type 1993

Storlek: 123×80 mm

Färg,

framsida: Blå, grön, gul

baksida: Blå, orange

Vattenmärke: Porträtt av författaren Antoine de Saint-Exupéry

Säkerhetstråd: Finns i sedelns vänstra mittfält

Ett bredare metalliserat band är placerat på sedelns vänstra framsida. Blir svart vid kopiering. Vid belysning i UV-lampa framträder ett litet lamm på fram- och baksida i gul färg.

"Lille Prinsen", ned till vänster på framsidan, kan ses från båda sidor och sammanfaller exakt då sedeln hålls upp mot ljuset.

Nederländerna

De Nederlandsche Bank utgav 1992 en ny sedel i valören 100 gulden som har följande utseende:

100 gulden, 1992 design, med datum Amsterdam 9 januari 1992

Storlek: 154×76 mm

Färg,

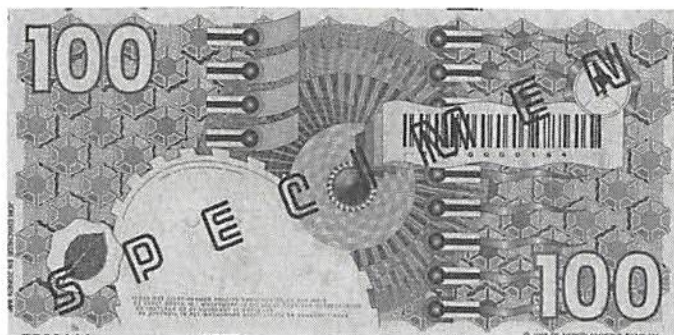
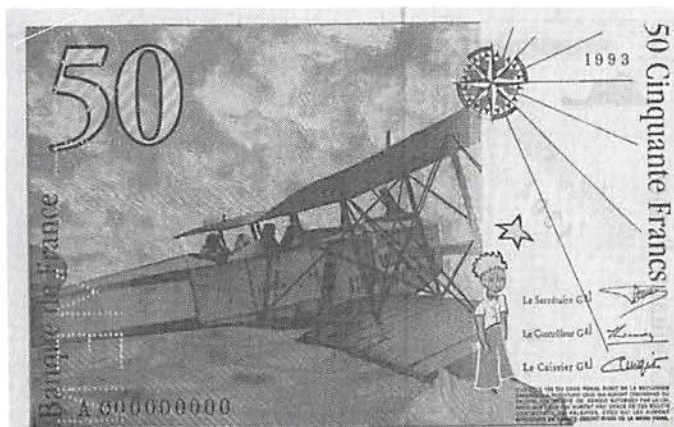
framsida: Mörkbrun, metallgrå,

ljus guldgul

baksida: Metallgrå, orange, brun

På baksidan längs övre och nedre kanterna finns ett band av lysande punkter eller purpurröd färg. Vid belysning i UV-lampa framträder på fram- och baksida fluorescerande fibrer i grön färg.

IW

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER**

Spec. sedlar

Betalar bra för sedlar före 1930

Vasagatan 42

III 20 STOCKHOLM

Tel 08-11 08 07

UTSTÄLLNINGAR

Axel Wallenberg- utställning

Den svenska medaljkonstens nestor har hedrats med en utställning i Speyer (på Volksbank), där flertalet av hans präglade medaljer (sedan 1928!) och ett urval av de gjutna visas över sommaren (fr. o. m. 19 maj). Initiativtagare är den energiske medaljvännen Josef Hackl i München, säkert välbekant för SNT:s läsare. AB Sporrang har lånat ut flertalet av medaljerna, men även SNF och några privatsamlare har bidragit.

LLI

PERSONALIA

F. riksantikvarien får Gustaf Adolfsmedaljen

Förra riksantikvarien Margareta Biörnstad fick den 21 mars Vitterhetsakademiens Gustaf Adolfs-medalj för sina insatser som riksantikvarie och för främjande av kulturmiljövården. Margareta Biörnstad höll även högtidstalet på akademiens årshögtid på måndagen.

Professor Stig Strömholm fick akademiens stora medalj i guld och docent Nils-Gustaf Stahre akademiens antikvariska medalj i silver. □

FRÅGESPALTEN

Svar till frågespalten SNT 2 · 94, s. 46

Det medaljliknande föremålet är en brevpress, som i reklamsyfte bortskänktes av läkemedelsbolaget UCB vid lanseringen av en lugnande medicin - ESUCOS. Jag fick själv ett exemplar för 25 år sedan. ESUCOS används fortfarande som lugnande medel samt mot illamående.

Det kvadratiske märket på fränsidan är firman UCBs logotype. De i frågan beskrivna "tre fördjupningarna" är bokstäverna "ucb". Mitt exemplar har dessutom instansat sifferkombinationen: 79. Sannolikt är upplagan numrerad.

Denna brevpress måste sägas vara en lyckad reklamrunka, då jag lyckats bevara den och haft användning för den i 25 år!

Vänlig hälsning

Jörgen Strid

AUKTIONER

SVENSKA

Maj 28 Stockholm, Mynt Galleriet
Göteborg, Antikören

UTLÄNDSKA

Maj 3 Wien, Dorotheum
4-7 München, Hirsch
7 Köln, H.J. Knoepk
7 Helsingfors, Holmasto
9-11 Frankfurt, Frankfurter
Münzhandlung
16-17 Zürich, Leu Numismatik
27-28 Los Angeles, Bowers &
Merena
28 Köln, H.J. Knoepk
29-31 Long Beach, Superior

Juni 1 Zürich, Spink
2 Los Angeles, Maiter
4 Long Beach, Ponterio
12 Zürich, Spink
6-7 München, Lanz
18 Bryssel, Elsen
18 Köln, H.J. Knoepk
25 Singapore, Spink

Juli 12 London, Spink
13-14 Melbourne, Spink

Sept 12-14 New York, Bowers &
Merena
13-15 Zürich, Swiss Bank Corp.
17 Bryssel, Elsen
21-24 München, Hirsch
28-30 Osnabrück, Künker

MÄSSOR

UTLÄNDSKA

Juli 27-31 Detroit, 103rd ANA
Convention

*De som önskar tillkänna
kommande auktioner eller mässor i
auktionskalendern ombedes
kontakta redaktionen, Kjell Holmberg.*

FÖRENINGAR

Förenings- meddelanden

*inför t.ex. föredrag, möten
och auktioner
sändes till redaktionen
senast den 1:a i månaden
före utgivningen.*

Utan kostnad för medlemmar.

SVENSK

NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.
Ca 1/10 av dessa når utanför Sveriges
gränser - Norden, Europa, USA.
Tidningen kommer ut med 8 nr
per år: första veckan i
februari - maj, september - december.

Våra annonspriser är jämförelsevis låga.
För annonsering kontakta Kjell Holmberg,
tel 018-38 23 47 (kvällstid och helger).

Prisexempel:

1/1 sida (151×214 mm)	1.800:—
2:a omslagssidan	2.200:—
4:e omslagssidan	2.500:—
1/2 sida (151×105 mm)	1.000:—
1/4 sida (72×105 mm)	500:—
1/6 sida (47×105 mm)	350:—
1/12 sida (47×50 mm)	175:—

Sista materialdag: Den 1:a i månaden
före utgivning.

Heloriginal eller manus och gärna
skiss sändes till Kjell Holmberg efter
överenskommelse.

*Annonser som ej är förenliga med
SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

*Samlare önskar köpa
antika judiska,
vikingatida, engelska
och danska mynt.*

TUVE SKÅNBERG

tel 08-786 43 58
(telefonsvarare finnes)

MYNT NYTT

DALER 1994

Sjöfarten ger Åland liv. Den är länken som förbinder övärlden med fastlandet omkring. För länge sedan användes båtarna främst till att fiska med, men med tiden styrde ålänningarna allt längre ut på de stora haven. Historiskt är Åland mest känt för sin segelsjöfart. De tre kommande dalermynten har smyckats med några av havets skönheter: 100-dalern avbildar barken Frieda, 50-dalern skonerten Lemland och 10-dalern jakten Onni.

Idag är den åländska flottan maskindriven, men den gamla skeppsbyggnadstraditionen lever ändå vidare. Kring skutvarvet i Österhamn i Mariehamn är sjöfartskvarteret på väg att växa fram. Utgivningen av samlarsetet med dalermynt syftar till att stödja kvarteret, som ska bli ett aktivt skut- och hantverkscentrum med doft av trä, tjära och beck, toner av hammarslag och en hamn med plats även för gästande skutor.

Ålands Penningautomatförening (PAF) har i samförstånd med de finländska myndigheterna lagt grunden till 1994 års dalermynt. Samlarseten som ges ut till förmån för Stiftelsen Ålands sjöfartskvarter kommer i första hand att kunna förhandstecknas av de åländska hushållen. Upplagan för samlarset är maximerad till 10.000 exemplar och har en löpande numrering från 1 - 10.000. En förstadsstämpel kommer även att plomberas i de av ålänningarna förhandstecknade samlarseten. Ifall upplagan ej blir fulltecknad kommer återstoden att finnas till öppen försäljning men då utan plombering.

På samtliga dalermynt 1994 förekommer logon: "PAF CASINO" samt att texten "not legal tender" blir ingraverad på kantrullningen. Med detta vill vi framhålla att dalern inte skall uppfattas som ett sådant metallmynt till vars prägling Finländska staten har ensamrätt enligt 7 paragraf 1 mom myntlagen.

ÅLANDS PENNINGAUTOMATFÖRENING

ATT: DALER / TOM JANSSON

PB 241

FIN-22101 MARIEHAMN

Åland, Finland

Tel. int. + 358 28 24222

Fax int. + 358 28 22030

AUKTION 2

28 MAJ 1994 I STOCKHOLM

SVENSKA och EUROPEISKA MYNT

*ca 600 nr – rikt illustrerad katalog
utkommer i början av maj*

MYNT
GALLERIET

Biblioteksgatan 5, Box 7049, 103 86 Stockholm.

Telefon 08-611 33 88. Telefax 08-611 25 11.

Helårsabonnemang 1994 (2 auktionskataloger, 2-4 lagerlistor) mot insättning av SEK 150:– på postgiro 831 63 28-7.